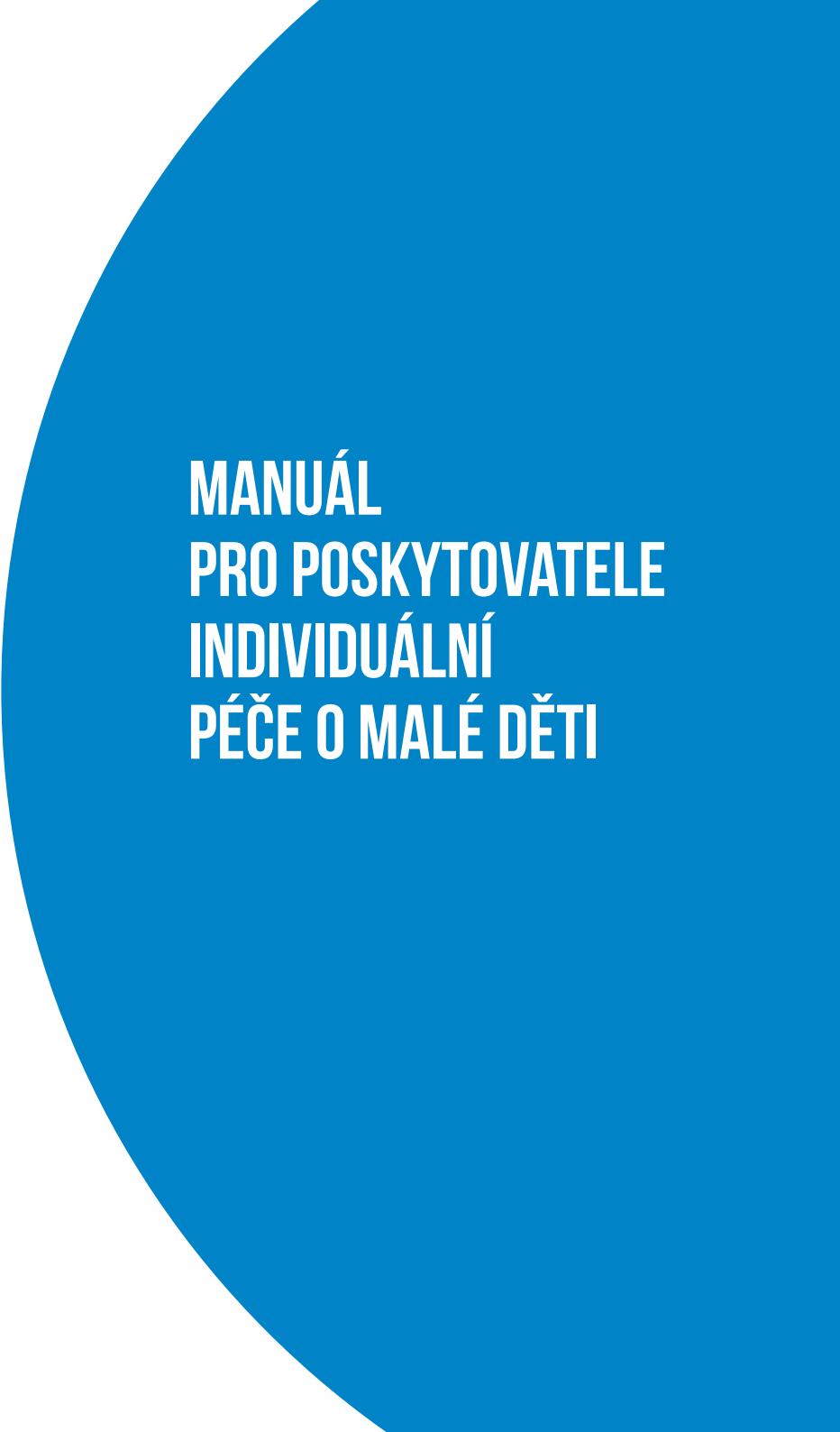
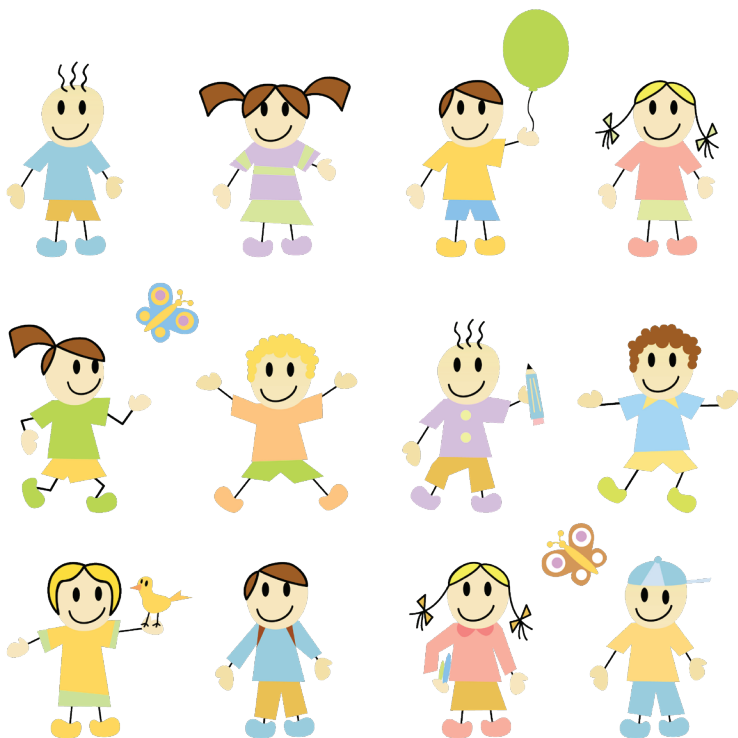

MANUÁL PRO POSKYTOVATELE INDIVIDUÁLNÍ PÉČE O MALÉ DĚTI

A large blue circle is positioned on the right side of the page, partially overlapping the white background. The text is centered within the white area.

MANUÁL PRO POSKYTOVATELE INDIVIDUÁLNÍ PÉČE O MALÉ DĚTI

OBSAH

Úvod	05
Partneři projektu	06
kapitola I – Zahraniční zkušenosti	10
Rakousko	10
Německo	12
Francie	13
kapitola II – Legislativa	15
Současná právní úprava	16
Připravovaná legislativa	18
kapitola III – Sociologické průzkumy	21
kapitola IV– Psychologická část	25
kapitola V– Pedagogická část	41

ÚVOD

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou manuál, který vznikl v rámci projektu realizovaného Farní charitou Starý Knín a jejími partnery. Projekt s poněkud delším názvem „*Nové formy individuální péče o děti do 7 let věku nerodičovskou osobou jako nástroj odstranění překážky pro vstup na trh práce a zdroj pracovních příležitostí ve Středočeském kraji*“ byl podpořený z Evropského sociálního fondu, a umožnil nám vydat se z tradiční „půdy“ charitních sociálních služeb na „půdu“ novou, zatím ne zcela probádanou. Proč jsme se společně s partnerskými organizacemi na tuto cestu vydali?

Při své činnosti ve venkovských oblastech středních Čech jsme se v posledních letech čím dál častěji setkávali s problémem, kterým je zajištění péče o malé děti v době výdělečné činnosti jejich rodičů. S tímto problémem se potýkají nejen samotní rodiče, ale také starostové obcí a měst a řada neziskových organizací, které na tomto poli působí. A s nimi všemi jsme v každodenním kontaktu. Viděli jsme proto, že nejde jen o zajištění dostatečné kapacity klasických zařízení, jak je všichni známe (mnoho malých obcí tato zařízení ani nemůže budovat či rozšiřovat – je to zcela mimo jejich reálné finanční možnosti). Rodiče musí řešit také otázku místní dostupnosti, provozní doby, charakteru a kvality služby, kterou pro své děti chtějí, její cenu a mnoho dalších otázek. Neziskové organizace pak hledají způsoby, jak služby péče o děti poskytovat, potýkají se s úřady, povoleními a nejasnou legislativou.

Naším východiskem je přesvědčení, že ideálním cílovým stavem je co nejširší škála nabídky služeb péče o malé děti. Aby rodiče mohli svobodně zvolit podle svých preferencí mezi kolektivním zařízením či individuální péčí, aby sami mohli rozhodnout o čase a věku svěření dítěte do péče nějakého zařízení či jiné fyzické osoby, aby měli co nejlepší podmínky pro harmonizaci pracovních povinností a péče o dítě, a přitom aby vždy bylo nejdůležitějším kritériem blaho dítěte. A proto jsme se rozhodli přiložit ruku k dílu a svou činností v rámci projektu napomoci dosažení tohoto cílového stavu.

Smyslem projektu tak bylo v zahraničí nalézt osvědčené formy péče o malé děti a přispět k jejich adaptaci na podmínky ČR, legislativnímu zakotvení a všeobecnému společenskému přijetí. Jednalo se o dvě formy péče, které by mohly portfolio dostupných služeb významně obohatit. První služba je svým charakterem individuální – takzvaná vzájemná rodičovská výpomoc (dříve označovaná jako sousedské hlídání), druhá služba, na níž je zaměřen tento manuál, může nabývat charakteru až kolektivní péče – dětská skupina (dříve označovaná jako miniškola).

Naše zkušenosti získané v zahraničí Vám představíme v první kapitole manuálu. Intenzivně jsme se věnovali kontaktu s politiky a snažili jsme se zasahovat do legislativního procesu, což se ukázalo jako skutečné dobrodružství a běh na dlouhou trať. Informace ke stávající i plánované legislativě ve stavu k datu 1. 6. 2013 jsou ve druhé kapitole manuálu. Ale již nyní, v době psaní tohoto textu víme, že díky překotným změnám na politické scéně u nás zřejmě naše legislativní snažení nebude mít do konce projektu, a s největší pravděpodobností ani do konce roku 2013, pozitivní výsledek – zákon, který by nové formy péče o malé děti upravoval, nebude přijat.

Že jsou nové služby péče o malé děti potřeba a co od nich rodiče očekávají, jsme ověřovali a zjišťovali ve dvou výzkumech. Výsledky úvodního a částečně také závěrečného výzkumu Vám představíme ve třetí kapitole. V závěrečných dvou kapitolách je pak konečně ten nejdůležitější obsah pro potenciální poskytovatele (i uživatele) služeb – psychologická a pedagogická stránka péče o malé děti. Pevně věřím, že informace zde uvedené shledáte užitečnými a využijete je při své činnosti, tedy poskytování služeb péče o malé děti.

Závěrem bych chtěl vyjádřit velký dík všem spolupracovníkům z řad realizačního týmu projektu. Věřím, že naše práce v průběhu uplynulých téměř tří let měla smysl a přispěla „alespoň“ k rozvíření veřejné debaty o nových formách péče o malé děti tak, že toto téma již nezapadne...

V Praze dne 30. 6. 2013

Ing. Lukáš Tomko, manažer projektu

PARTNERI

FARNÍ CHARITA STARÝ KNÍN

Farní charita Starý Knín je církevní právnická osoba zaměřená na pomoc starým, nemocným i jinak potřebným lidem. Založena byla Arcibiskupstvím pražským 1. března 1993. Má registrováno 7 sociálních služeb, včetně Azylového domu sv. Ludmily pro rodiny s dětmi. Dále poskytuje domácí ošetrovatelskou službu, provozuje půjčovnu kompenzačních pomůcek a nabízí služby péče o malé děti. FCHSK má 11 středisek charitních sociálních služeb převážně v jižní části Středočeského kraje, ale také na Praze 6 a na Kladensku. V současné době zaměstnává přes 100 osob a poskytuje péči více než devíti stům klientů. Cílem všech pracovníků Farní charity Starý Knín je prostřednictvím svých terénních sociálních služeb zabezpečit sociální, zdravotní, kulturní a duchovní potřeby členů cílových skupin, prevence jejich sociálního vyloučení, ale také nedobrovolných odchodů do sociálních zařízení.

www.socialnipece.cz

FARNÍ CHARITA ROUDNICE NAD LABEM

Farní charita Roudnice nad Labem je nezisková církevní organizace, založená Arcibiskupstvím pražským. V Roudnici nad Labem působí od roku 1996. Původně dobrovolná činnost (charitní šatník) se rozšířila na několik profesionálních sociálních služeb, které nyní zajišťuje pro občany města a spádovou oblast. V současnosti provozuje Azylový dům pro ženy a matky s dětmi v Domově sv. Josefa, Pečovatelskou službu pro seniory a invalidní důchodce, Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Lidem v nouzi poskytuje krizovou pomoc – jednoduchou stravu a oblečení nebo obuv z charitního šatníku.

www.charitaroudnice.cz

FARNÍ CHARITA KRALUPY

Farní charita Kralupy nad Vltavou byla založena v roce 1999 jako dobrovolnická organizace. Oficiálně byla zaregistrována dne 12. června 2001. V rámci regionu poskytuje sociální služby jako

sociální a právní poradenství, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační službu pro matky s dětmi a azylový dům pro matky s dětmi. Mezi další aktivity patří vzdělávací a motivační činnost, pobytové akce (letní tábory, výlety atd.), pořádání jazykových kurzů a předškolní výchova malých dětí.
charita.nasefarnost.cz

FARNÍ CHARITA BEROUN

FCHB je církevní organizace, která byla založena jako samostatná právnická osoba v roce 1996. Dnes poskytuje 12 registrovaných sociálních služeb rodinám s dětmi, seniorům a osobám bez přístřeší a je nejvýznamnějším poskytovatelem v regionu. Ročně její služby vyhledá zhruba jedenáct set klientů a zaměstnává více než sedmdesát pracovníků. Cílem je pomáhat klientům tam, kde jejich síly selhávají. Vzhledem k různorodosti klientů služeb se i metody k dosažení cíle různí. Jedná se především o konkrétní práci s jednotlivci.

beroun.charita.cz

MĚSTO VOTICE

Město Votice je položená na silnici E55 (Praha – České Budějovice – Tábor), asi 60 km jižně od Prahy mezi Benešovem a Táborem. Má cca 4 500 obyvatel. Je obcí s rozšířenou působností. Je zřizovatelem základní školy, kterou v současné době navštěvuje asi 450 dětí a nově zrekonstruované mateřské školy s kapacitou 177 dětí - v roce 2013 je plně obsazena, 18 dětí muselo být odmítnuto.

Mezi historické památky a zajímavosti města patří Mariánský sloup na Komenského náměstí z poloviny 18. století, budova staré radnice z r. 1661, věrná kopie Božího hrobu z r. 1685 na místě bývalého františkánského hřbitova, Kostel sv. Václava, Františkánský kostel sv. Františka z Assisi, Husitský kostel a zachovalý a zrekonstruovaný židovský hřbitov.

www.mesto-votice.cz

MĚSTO DOBŘÍŠ

Město Dobříš leží ve Středočeském kraji v podhůří Brdské vrchoviny asi 40 km jihozápadně od Prahy. Žije zde více než 8 500 obyvatel a díky své poloze, v dojezdové vzdálenosti od Prahy a příznivým podmínkám pro život, zaznamenává trvalý nárůst počtu obyvatel, především mladých rodin s dětmi. Proto radnice klade důraz na zajištění péče o malé děti. Vzhledem ke zvyšujícímu se počtu zájemců o umístění dítěte do mateřské školy se radnice rozhodla investovat do rozšíření školek a zvýšení jejich kapacity, přesto místa nestačí. Město se snaží chovat zodpovědně, uvažovat v dlouhodobém horizontu a reagovat na potřeby různých cílových skupin, proto hledá řešení i v podobě alternativních forem péče o děti.

Je nositelem titulu Obec přátelská rodině roku 2008 v kategorii od 3 001 do 10 000 obyvatel, udělený ministrem práce a sociálních věcí ČR. Tento titul město obhájilo v roce 2011.

www.mestodobris.cz

NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU

Národní centrum pro rodinu (NCR) je nestátní neziskovou organizací, jejímž cílem je monitorovat společenské podmínky, které se vztahují k rodině, podporovat a iniciovat prorodinné aktivity v naší zemi, přinášet zahraniční zkušenosti v oblasti rodinné politiky i konkrétní nabídky pro rodiny, podporovat zdravé, fungující rodiny a pomáhat vytvářet prorodinné klima ve společnosti. Bylo založeno v roce 1996.

www.rodiny.cz

INSTITUT FÜR EHE UND FAMILIE (RAKOUSKO)

Institut pro manželství a rodinu se sídlem ve Vídni byl založen v roce 1973. Hlavním cílem jeho činnosti je podpora praktických prorodinných aktivit, rodinné poradenství a sociální práce s rodinou, ale také teoretická vědecká a výzkumná činnost v oblasti rodiny a rodinné politiky. IEF se snaží o přenos vědeckých poznatků do praxe rodinné politiky, působí jako poradenská organizace pro rakouskou spolkovou vládu a jednotlivé zemské vlády ve věcech rodinné politiky (legislativa, koncepce podpory rodiny atd.). Veškerá činnost směřuje k posílení prorodinné atmosféry ve společnosti, podpoře manželství jako ideálního prostředí pro vývoj dítěte a nalezení nástrojů na sladění rodinného a pracovního života.

www.ief.at

RADA PRE PORADENSTVO V SOCIÁLNEJ PRÁCI (SLOVENSKO)

Rada pre poradenstvo v sociálnej práci je občanské sdružení, které vzniklo v roce 1991. Sídli v Bratislavě a po celém Slovensku má své pobočky (celkem 6). Jejím posláním je působit na změnu společenského prostředí v zájmu podpory lidské a občanské důstojnosti klientů sociálních služeb - starších lidí a zdravotně postižených. Nabízí především poradenství a supervizi při zkvalitňování sociálních služeb pracovníkům v sociálních službách, dále svou činnost zaměřuje na přímou podporu starších občanů a děti a mládež ze sociálně znevýhodněných skupin. Snaží se také o transformaci sociálních institucí a zvyšování kvality sociálních služeb, rozvíjení nových forem pomoci, neformální vzdělávání, trénink uživatelů služeb a vzdělávání sociálních pracovníků. Poskytuje vzdělávání, poradenství a supervizi pro NNO, samosprávu a státní správu.

www.rpsp.sk

KAPITOLA I

ZAHRANIČNÍ ZKUŠENOSTI

RAKOUSKO

NĚMECKO

FRANCIE

ZAHRANIČNÍ ZKUŠENOSTI

Velmi důležitou roli v projektu měla mezinárodní spolupráce. V rámci této klíčové aktivity jsme uskutečnili 4 zahraniční studijní cesty a probíhala průběžná výměna informací k tématu péče o malé děti s našimi partnery.

Lze konstatovat, že všechny vyspělé země EU řeší určitý rozpor mezi požadavky zaměstnavatelů, nebo obecně řečeno trhu práce, na co nejrychlejší návrat kvalifikovaných pracovních sil (rodičů) do zaměstnání, a potřebami a preferencemi rodičů a dětí (osobní péče o malé děti). Otázka harmonizace těchto dvou do značné míry protikladných skutečností je velmi úzce spojena s nabídkou kvalitních služeb péče o malé děti. Každá země přistupuje k tomuto tématu s přihlédnutím k národním kulturním, sociálním či společenským specifickým (existují různé modely péče o děti – např. typ skandinávský, anglosaský, jihoevropský, francouzský, typ německy mluvících zemí atd.).

My jsme blíže zkoumali model německy mluvících zemí (Německo a Rakousko) a situaci na Slovensku a ve Francii. Na Slovensku je díky dlouhé společné historii situace velmi obdobná jako u nás – existují především klasická zařízení kolektivního typu (jesle a mateřské školky) a povolna se, spíše samovolně a bez zasahování státu, objevují nové formy péče o malé děti. V západních zemích však již dlouhou dobu existuje široká škála služeb, z nichž některé byly inspirací i pro navrhovanou právní úpravu v ČR.

1. RAKOUSKO

Rodinná politika je v Rakousku v zásadních otázkách řešena celostátně, avšak mnohé oblasti, včetně legislativní úpravy péče o malé děti a jejích podmínek, jsou řešeny samostatně (a mírně odlišně) na úrovni spolkových zemí. Vyskytují se tak určité rozdíly mezi jednotlivými spolkovými zeměmi (nejvíce se od zbytku Rakouska odlišuje Vídeň), avšak celostátně platí základní principy:

- podporována je co největší flexibilita služeb – široká škála (od individuálních po kolektivní, od veřejných po soukromá zařízení), optimálně uzpůsobená provozní doba, místní dostupnost atd.
- veřejná finanční podpora je poskytována jak klasickým kolektivním zařízením (jesle, školky), tak ostatním formám péče o malé děti
- přímá veřejná podpora (výstavba a mzdy pracovníků) sice směřuje především do kolektivních zařízení, ale existují také prostředky pro poskytovatele alternativních služeb (adaptace prostor, vzdělávání pečující osoby atd.)
- rodiče dostávají příspěvek na zajištění péče o dítě a navíc lze náklady vydané za služby péče o malé děti odečíst z daní
- velký důraz je kladen na kvalitu poskytovaných služeb, vždy existuje alespoň minimální požadavek na kvalifikaci pečující osoby a nad službou je určitý dohled/přehled veřejné autority

Výsledkem je pak existence poměrně velkého množství nejrůznějších forem péče o malé děti. Bezplatnou, průběžně aktualizovanou celorakouskou internetovou databázi poskytovatelů služeb péče o děti (www.kinderbetreuung.at) vede organizace „Family Business“, kterou jsme při naší studijní cestě také navštívili.

Vhodnou inspirací pro ČR může být v oblasti individuální péče především tzv. **denní matka** – Tagesmutter. Jedná se o velmi rozšířenou službu, kdy denní rodič (matka nebo otec) individuálně, pravidelně, za úplatu, ve vlastní domácnosti pečuje o děti a mladistvé až do dosažení 15. roku věku. Jak bylo řečeno výše, legislativní podmínky poskytování této služby jsou v různých spolkových zemích různé, obecně ale platí, že se tento institut těší vládní podpoře. Např. v Dolním Rakousku tak v roce 2012 pečovalo cca 1 500 denních matek o 4 000 dětí. K základním podmínkám patří:

- denní matka musí být registrována jedním ze zastřešujících svazů, který garantuje její způsobilost
- povolení k poskytování služby vydává místní správní úřad
- denní matka působí jako samostatně výdělečná osoba (v Rakousku cca 1/3) nebo jako zaměstnankyně poskytovatele služby
- pečovat může o maximálně 7 dětí (včetně svých vlastních), z toho max. 4 děti mohou být předškolního věku
- denní matka musí mít příslušnou kvalifikaci (např. učitelka v MŠ, vychovatelka, vychovatelka v družině, učitelka), nebo absolvovat kurz v předepsaném rozsahu (dle jednotlivých zemí 60 – 400 hod.)
- musí absolvovat pravidelná roční školení (min. 20 hodin)
- vlastní dítě je výhodou (ne podmínkou)
- služba je poskytována v prostorách uzpůsobených počtu a věku dětí (v zásadě běžný byt s dostatečným prostorem ke hře a pohybu dětí, s oddělenými prostory na spaní)
- podpora denním matkám z veřejných prostředků (780 € při zahájení činnosti na adaptaci bytu, příspěvek na vzdělávání a poskytování služby apod.)
- příspěvek rodičům na náklady na péči (dle příjmu rodiny, max. 330 €/měs.), náklady lze odečíst z daní

Denním rodičem mohou být samozřejmě také muži (Tagesvater), i když to není příliš obvyklé. Existují také nejrůznější časové varianty této služby – denní, půldenní i hodinové formy (tzv. Tages- Halbtages- a Stundenmütter), noční matky pro rodiče s nočními směnami (Nachtmütter), matky na víkend (Wochenendmütter) aj.

Využívána je také služba **au-pair**:

- dívky a mladé ženy ze zahraničí
- na základě smlouvy poskytují služby péče o domácnost a děti v hostitelské rodině
- daná pracovní doba
- poskytováno ubytování, strava a kapesné
- hostitelská rodina platí sociální a zdravotní pojištění

Mezi další nabízené služby individuální péče patří např. **mobilní maminky** (Mobilen mummies), což je příležitostné hlídání dětí a mládeže až do dosažení jejich 15. roku života, a to individuálně po část dne v domácnosti dětí (tedy ve známém prostředí). Využívá se jako doplněk např. k MŠ či ZŠ. Rodiče podle příjmu dostávají příspěvek k nákladům na péči. **Létající maminky** (Flying mummies) jsou zdravotnice pro příležitostné hlídání v případě nemoci dítěte. Oblíbenou a v evropských zemích vcelku rozšířenou službou je **babička/dědeček na zapůjčení** (Leihopa/oma). Jedná se o příležitostnou bezúplatnou péči vykonávanou seniorem po delší dobu v konkrétní rodině. Služba je zprostředkována některou z pověřených organizací - v Rakousku ji nabízí např. Katolický rodinný svaz. Zprostředkující organizace zajišťuje pojištění a zdravotní osvědčení a vybírá vhodné rodiny vzhledem k osobnostním předpokladům seniora. Rozsah služby záleží na dohodě (např. při onemocnění denní pečovatelky, nemoci rodiče). Většinou se uskuteční dvě několikahodinová (max. 8 hodin) hlídání v rodině za měsíc, pokud je vyžadováno další a delší hlídání, bývá již zpoplatněno.

2. NĚMECKO

Situace v Německu je velmi obdobná jako v Rakousku. Německo se potýká s dlouhodobě nízkou porodností a snaží se pomocí daňového i dávkového systému najít rovnováhu mezi rozhodnutím pro výchovu dítěte a trhem práce. Pečující rodič má nárok na příspěvek od státu (ve výši 67% z příjmu) do věku jednoho roku dítěte. Pokud se vystřídají v péči na rodičovské dovolené oba rodiče, podpora státu je o 2 měsíce delší. Pokud po uplynutí rodičovské dovolené rodiče dále sami pečují o dítě, dostávají měsíční příspěvek ve výši cca 100€. Většina rodičů se ale již v tomto věku dítěte vrací zpět do práce (většinou na zkrácený úvazek) a stát jim poskytuje možnost vybrat si z různých forem služeb péče o děti. Od klasických jeslí a školek, přes firemní zařízení a dětské skupiny až k nejrůznějším individuálním službám (např. denních matek).

Tak jako v Rakousku se systém péče o děti, resp. přesné podmínky jednotlivých služeb, liší dle jednotlivých spolkových zemí. V Německu navíc stále přetrvávají rozdíly mezi oběma sjednocenými zeměmi, a to i v přístupu k péči o malé děti – ve východní části Německa se uplatňuje model jeslí a mateřských školek, ženy chodí velmi brzy po narození dítěte do práce, v některých zemích bývalého západního sektoru stále ještě převládá společenské povědomí tradiční rodiny - muž prací zabezpečí rodinu, žena co nejdéle pečuje o potomky.

V Německu tak existuje široká škála individuálních služeb **denní péče**, které jsou podporovány veřejnými prostředky, ale zároveň také jejich kvalita podléhá veřejné kontrole. Německo se totiž řídí heslem: „Bez státního financování je denní péče o děti buď drahá, nebo špatná!“

Mezi tyto služby denní péče patří i **rodinná chůva**. Služba je poskytována na živnostenském základě, chůva o dítě pečuje individuálně v prostředí podobném rodinnému, dítě je v domácí péči (eventuálně několik dětí v malé skupině). Funguje jako alternativa jeslí nebo školky, využívána je nejvíce pro děti do tří let věku. Způsobilost chůvy (dosažené vzdělání či absolvovaný kurz + pravidelná roční školení) i úroveň služby je kontrolována příslušným úřadem. **Rodinnou denní péčí v domácnosti rodičů dítěte** poskytuje chůva nebo pečovatelka v domácnosti dítěte, rodiče jsou zaměstnavatelem chůvy, smlouvou je sjednán plat a rodiče za chůvu odvádí paušálně 12% na daně a sociální zabezpečení. Velmi obdobně, jako v Rakousku, je upravena péče **denních matek**

(Tagesmütter). Využívána je zejména pro péči o děti do 3 let, ale může být poskytována až do dosažení 16. roku života. Maximální počet dětí v péči denního rodiče je nižší než v Rakousku – pečováno může být maximálně o 5 dětí, včetně vlastních. Zajímavou alternativou je pak péče poskytovaná pod **agenturou denní péče**. Ve větším zařízení, které je zastřešeno agenturou, pracuje více denních rodičů současně, vzájemně si vypomáhají a zastupují se v případě potřeby. Existují také samozřejmě mnohé další formy individuální péče o malé děti, které jsme zmiňovali již u Rakouska.

3. FRANCIE

Francie je známa svým důrazem na podporu rodiny, zvláště rodiny vícedětné. Mít více dětí je „in“, je to téměř výraz národní hrdosti. Ve Francii je tak jedna z nejvyšších porodností v Evropě za současné vysoké zaměstnanosti žen. Velký důraz je proto kladen na sladění profesního a rodinného života rodičů a zajištění široké nabídky forem péče o malé děti. Existují různé rodinné dávky, mezi nimi také příspěvek na svobodnou volbu péče.

Mateřská dovolená ve Francii trvá 16 týdnů, od 4. měsíce do tří let věku dítěte pak mají matka nebo otec možnost čerpat rodičovskou dovolenou, která je ale již neplacená. Většina žen se proto obvykle vrací do zaměstnání již po 4. měsíci věku dítěte. Tento trend není vnímán ve Francii jako negativní. Za určující faktor pro zdravý vývoj dítěte se považuje psychická pohoda matky (tedy i zaměstnané).

Ze široké škály jsou pro nejmenší děti zpravidla využívány služby s charakterem individuální péče, u větších dětí pak častěji služby kolektivního charakteru. K základním a velmi oblíbeným formám péče o malé děti patří služba **Mateřské asistentky** (Assistante maternelle). Jedná se o péči v domácnosti pečující osoby, při které mohou být hlídány až 4 děti najednou (pokud se v průběhu dne vystřídá s další pečovatelkou – až 6 dětí). Podmínkou k získání akreditace je odborná kvalifikace, ev. akreditační kurz (60 hodin + 10 hodin první pomoci), skvěle mluvená francouzština, organizační schopnosti, trestní bezúhonnost, dobrý zdravotní stav, vyhovující hygienické a bytové podmínky. K prověření způsobilosti služby je stanovena tříměsíční čekací doba. Akreditace je vydávána na 5 let, minimálně 1x za tuto dobu provádí úřad kontrolu u poskytovatelky služby. Mateřská asistentka musí mít pojištění pro možné vzniklé škody způsobené hlídáním dítětem. Je stanoven též maximální rozsah péče o děti do 3 let a nad 3 roky, povinný odpočinek pečovatelky, nárok na placenou dovolenou aj. Minimální smluvní odměna je dána společnou národní dohodou mateřských asistentek. Stát za mateřské asistentky hradí v plné výši sociální i zdravotní pojištění.

Další formou je **Domácí hlídání** (Garde d'enfant a domicile). Jedná se o finančně náročnější formu hlídání dětí poskytovanou v domácnosti rodičů dítěte. Pečovatelka je zaměstnancem rodičů (může být i v příbuzenském vztahu, nesmí to ale být partner ani dítě zaměstnavatele). Výše finančního ohodnocení je věcí osobní dohody mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, avšak minimální cena této služby je dána Národní kolektivní dohodou o osobách zaměstnaných soukromým zaměstnavatelem. Vyžaduje se pojištění odpovědnosti poskytovatelů. Předpokládá se kvalifikace, akreditace pečovatelky (může být zastřešena i agenturou) - stát se pak podílí na platbě sociálního a zdravotního pojištění do výše 50%. Rodiče kromě odměny pro pečovatelku hradí výdaje v přímé souvislosti se zajištěním hlídání dítěte.

Jako poslední příklad individuálních služeb péče o malé děti zmíníme **Příležitostné hlídání** (Halte-garderie). Jedná se o službu pro nárazovou, nepravidelnou, krátkodobou péči o děti. Zřizovatelem a provozovatelem bývá obec – poskytuje kontakty a informace. Osoba, která tuto službu nabízí, přijímá děti ve věku od 6 měsíců. O dítě pečuje podle potřeby – několik hodin nebo po část dne, podle potřeb rodičů (např. po ukončení mateřské dovolené matky před nástupem dítěte do denního zařízení, po dobu nemoci, procházky s dětmi, hlídání v noci aj.). Pečovatelka musí být kvalifikovaná osoba, pojištěná pro výkon služby.

KAPITOLA II

LEGISLATIVA

SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA

PŘIPRAVOVANÁ LEGISLATIVA

LEGISLATIVA

V této kapitole shrneme ve stručnosti základní možnosti, jak provozovat služby individuální péče o malé děti v ČR. Úvodem můžeme konstatovat, že nabídka služeb v tomto segmentu je velmi omezená a ani připravovaná legislativa nedává přílišnou naději na její rozšíření. Je třeba také upozornit, že zde uváděné údaje informují o stavu ke dni 1. 6. 2013 a mohou postupem času ztrácet na aktuálnosti přijímáním nových právních norem.

1. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA INDIVIDUÁLNÍCH FOREM PÉČE O DĚTI

Služby individuální péče o děti nerodičovskou osobou (myšlena je péče o 1 – 4 děti od nejútlejšího věku až do zahájení povinné školní docházky) lze u nás poskytovat v podstatě pouze na základě živnostenského zákona (zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů). Konkrétní podmínky pak závisí na věku dítěte a rozsahu péče. Fungování v režimu živnostenského zákona znamená pro poskytovatele další povinnosti spojené s běžným podnikáním – vedení účetnictví, sociální a zdravotní pojištění, daně atd. Do jisté míry lze za individuální péči považovat také služby poskytované různými neziskovými organizacemi, jako jsou např. mateřská a rodinná centra. Taková péče je ale většinou odpovědnými úřady považována za péči v zařízení a poskytovateli tak vyvstávají nejrůznější povinnosti týkající se požadavků na prostory, hygienu, požární bezpečnost atd.

V následující části si představíme jednotlivé možné varianty poskytování individuální péče o malé děti.

1.1. Celodenní péče o děti do tří let

- poskytovatel musí mít živnostenské oprávnění na vázanou živnost Péče o dítě do tří let věku v denním režimu
- její náplň je vymezena v nařízení vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností, jako: „Výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Zajišťování bezpečnosti a zdraví dětí, jejich pobytu na čerstvém vzduchu, stravování, spánku v odpovídajícím hygienickém prostředí a osobní hygieny dětí, včetně poskytování první pomoci.“
- není stanoven počet dětí, o které může být pečováno, takže na základě této živnosti mohou být provozovány jak služby individuálního, tak kolektivního charakteru
- službu může poskytovat jak fyzická, tak právnická osoba
- k získání živnostenského oprávnění je kromě obvyklých podmínek nutná odborná způsobilost - tu splňují osoby se vzděláním všeobecná sestra, zdravotnický asistent, ošetřovatel, porodní asistentka, záchranář, sanitář, sociální pracovník, pracovník v sociálních službách, učitel MŠ a osoby s profesní kvalifikací pro činnost chůvy pro děti do zahájení povinné školní

docházky (tato se získává na základě složení zkoušky ověřující dosažení profesní kvalifikace dle Národní soustavy kvalifikací, viz zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů)

- tuto odbornost musí mít také všechny pečující osoby
- služba může být poskytována v domácnosti dítěte nebo v provozovně (za ní je považován i byt pečovatelky)
- provozovna musí splňovat požadavky dle těchto základních předpisů:
 - vyhlášky ministerstva zdravotnictví č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, ve znění pozdějších předpisů
 - vyhlášky ministerstva pro místní rozvoj č. 268/2009 Sb., o technických požadavcích na stavby
 - vyhlášky ministerstva vnitra č. 23/2008 Sb., o technických podmínkách požární ochrany staveb
- poskytování této služby není podporováno žádnými veřejnými prostředky, je zcela na komerční bázi a tomu také odpovídají poměrně vysoké ceny
- pokud je poskytovatelem služby veřejný subjekt nebo nezisková organizace, je poskytování osvobozeno od DPH
- v ČR bylo k 31. 3. 2011 vydáno 633 těchto živnostenských oprávnění

1.2. Celodenní péče o děti od tří let

- na základě volné živnosti Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti
- obsahem tohoto oboru volné živnosti je mimo jiné výchova dětí nad tři roky věku v předškolních zařízeních, v soukromých školách a zařízeních sloužících odbornému vzdělávání, které nejsou zařazeny do sítě škol, školských a předškolních zařízení
- není stanoven počet dětí, o které může být pečováno, takže na základě této živnosti mohou být provozovány jak služby individuálního, tak kolektivního charakteru (soukromé školky nezapsané do školského rejstříku)
- službu může poskytovat jak fyzická, tak právnická osoba
- k získání oprávnění není třeba žádná odborná způsobilost
- služba má být poskytována v provozovně – vhodném prostoru, kterým může být zařízení či byt pečující osoby (dle počtu dětí) – a tato provozovna musí splňovat požadavky příslušných právních předpisů (hygienická vyhláška, požadavky na stavby atd. viz informace u předchozí služby)
- obsah služby není stanoven, poskytovatel se nemusí řídit zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ani metodickými pokyny MŠMT
- služba však nemá nárok na žádnou veřejnou podporu a je poskytována zcela na komerční bázi

1.3. Příležitostné krátkodobé hlídání

- lze provozovat v rámci volné živnosti Poskytování služeb pro rodinu a domácnost
- obsahem této živnosti je zejména zajišťování chodu domácnosti (vaření, úklid, praní, žehlení, péče o zahradu a podobně), individuální péče o osoby, zejména děti nad tři roky věku

v rodinách, příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku), obstarávání nákupů a jiných záležitostí souvisejících s chodem domácnosti a jiná obstaravatelská činnost

- k získání oprávnění není třeba odborná způsobilost
- předpokládá se péče v domácnosti dítěte, případně v dětských koutcích apod.
- péče o děti mladší tří let musí být krátkodobá (tzn. maximálně 4 hodiny denně) a příležitostná (max. 1 den v týdnu)
- služba nemá žádnou podporu z veřejných zdrojů, je poskytována na komerční bázi

1.4. Hlídání dětí v mateřských a rodinných centrech

- péče o děti by měla být uvedena ve stanovách organizace – pak se nejedná o výkon výdělečné činnosti, nespadá pod živnostenský zákon a není třeba oprávnění k této činnosti
- není třeba zvláštní odborná způsobilost
- je možno hlídat i děti mladší tří let
- přísnost hygienických podmínek se liší dle délky pobytu a podle toho, zda je přítomen rodič – hygienická vyhláška může být na tento způsob poskytování služby aplikována pouze omezeně, a proto se požadavky úředníků velmi často liší místo od místa
- poplatky bývají stanoveny na základě dohody s rodiči (často zakladateli dané neziskové organizace) a využity mohou být pouze na úhradu nákladů, případně na investice zpět do činnosti organizace
- jedná se o „nejvolnější“ způsob poskytování péče o malé děti
- přesto se doporučuje dodržovat alespoň minimální standard:
 - seznámit rodiče s provozním řádem sdružení
 - získat souhlas rodičů s poskytováním a uchováním poskytnutých osobních údajů
 - zapsat zdravotní omezení dítěte
 - proškolit personál v první pomoci
 - sjednat pojištění odpovědnosti za škodu na životě a zdraví dítěte a za škodu na věci

2. PŘIPRAVOVANÁ LEGISLATIVA

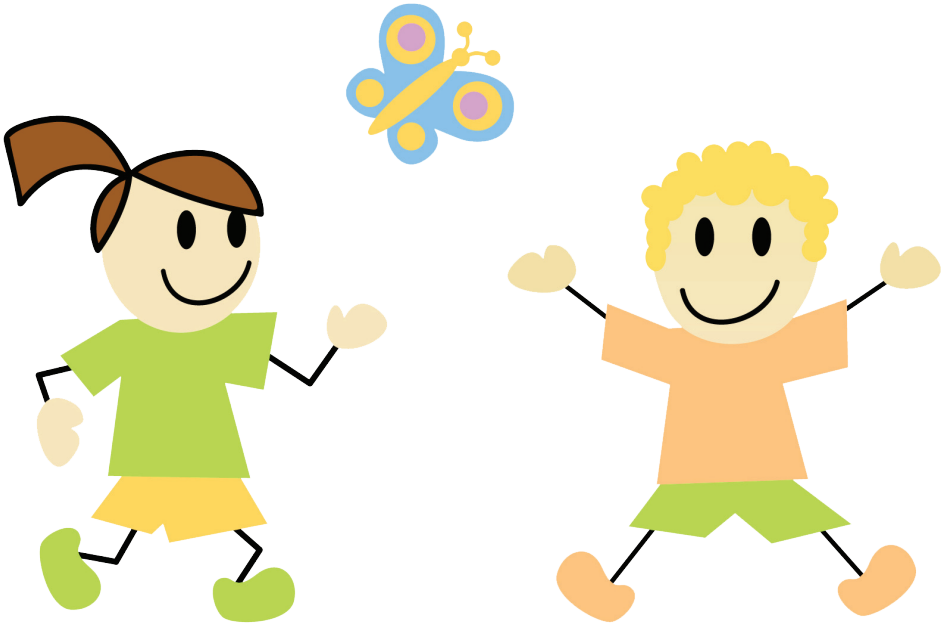
V rámci projektu jsme se zabývali dvěma novými formami péče o malé děti. Z nich je jednoznačně službou individuální péče vzájemná rodičovská výpomoc (VRV), dříve nazývaná jako sousedské hlídání. V původních návrzích věcného záměru zákona o službách péče o děti (ještě v květnu 2011) se VRV objevovala vedle služby dětské skupiny. Po přepracování návrhu však již vzájemná rodičovská výpomoc není mezi navrhovanými službami a zákon o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů, který je právě projednáván v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, ji neobsahuje a nijak neupravuje.

Jsmes přesvědčeni, že je to velká škoda, protože právě VRV mohla významně pomoci k flexibilitě služeb péče o malé děti na venkově, v malých obcích a městech, a mohla rozšířit stávající nabídku služeb o novou, individuální formu, která odpovídá preferencím rodičů. Zároveň by poskytování takové služby bylo významným zdrojem příjmů pro řadu pečujících rodičů (především matek) v oblastech, kde je pracovní uplatnění rodičů s malými dětmi velmi obtížné. Tato skutečnost se nám velmi často potvrzuje při kontaktu s potenciálními poskytovateli služby VRV – maminkami malých dětí.

Tato služba je totiž postavena na jednoduchém principu a předpokladu – rodič pečující o své malé dítě je schopen se dostatečně kvalitně, bez zvláštních požadavků a přísných předpisů, postarat také o několik dalších dětí. Předpokládalo se využití této služby mezi osobami se vzájemnou důvěrou a znalostí (sousedství, přátelé a známí, okruh maminek v mateřském centru apod.), zodpovědnost za výběr kvalitní péče byla do značné míry ponechána rodičům dětí. Pro VRV bylo stanoveno pouze několik základních podmínek:

- službu může poskytovat osoba, která pečuje alespoň o 1 své vlastní dítě do 7 let věku
- služba bude poskytována v domácnosti pečující osoby
- v péči mohou být současně maximálně 4 děti (včetně vlastních dětí pečující osoby) ve věku do 7 let
- pečující osoba nemusí splňovat odbornou způsobilost (bez požadavků na vzdělání)
- poskytovatel VRV je evidován (evidenci měl vést Úřad práce nebo obecní úřady ORP)
- bylo vyžadováno pojištění poskytovatele
- služba je poskytována na základě smlouvy o péči mezi rodiči a pečující osobou
- VRV není podnikatelskou činností, nespadá pod živnostenský zákon
- v původním návrhu byla omezena částka za péči (max. 5 000 Kč za dítě za měsíc) a tento výdělek byl osvobozen od daní a odvodů pojištění – v přepracovaném návrhu nebyl stanoven strop pro odměnu za péči, ale výdělek také nebyl osvobozen od zákonných odvodů

S myšlenkou vzájemné rodičovské výpomoci se ani my, ani mnohé další zainteresované neziskové organizace, a především ani rodiče nechtějí zcela rozloučit. V rámci politické a legislativní činnosti v projektu se i nadále snažíme zasahovat do projednávání zákona a nalézt cestu, jak VRV zpět začlenit do konečného znění zákona. Výsledek našeho snažení bude znám v horizontu měsíců, v případě komplikací, které se aktuálně objevují na naší politické scéně, možná až v horizontu let.

KAPITOLA III

SOCIOLOGICKÉ PRŮZKUMY

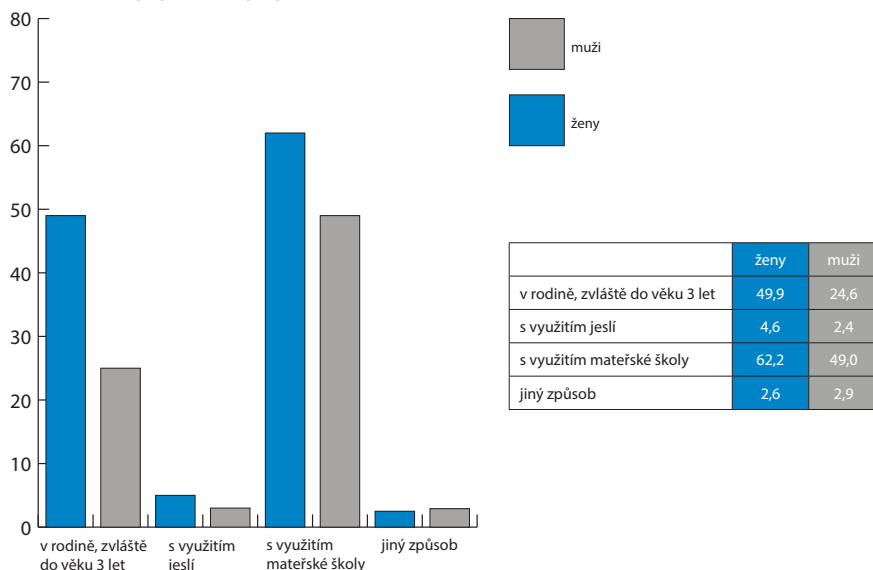
SOCIOLOGICKÉ PRŮZKUMY

Na úvod projektu se v únoru roku 2011 ve městech a obcích Středočeského kraje uskutečnilo sociologické šetření, které mělo za cíl ověřit postoje veřejnosti k tématu péče o malé děti a poznat (či ověřit) předpoklady úspěšného zavádění nových forem péče. Distribuováno bylo 1000 dotazníků pro ženy a 500 dotazníků pro muže. Validně vyplněných dotazníků bylo celkem získáno 717, což představuje dostatečnou návratnost 47,8 %

Byly zjišťovány základní demografické znaky respondentů (např. věk, bydliště, počet dětí, rodinný stav atd.) a jejich hodnotové soudy a postoje k různým formám péče o malé děti.

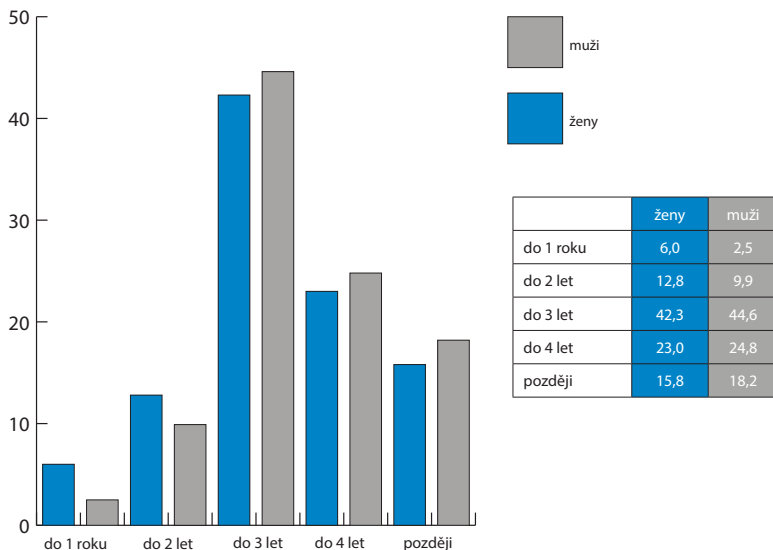
Z první skupiny otázek (demografické znaky) uvádíme výsledky odpovědí na dvě otázky, které dokládají tradiční chování populace v oblasti péče o malé děti:

1. VARIANTY ZAJIŠŤOVÁNÍ PÉČE O DĚTI

Součty podílů jsou v tomto případě pochopitelně vyšší než 100 % - péče v rodině byla často kombinována s využíváním služeb mateřské školky. Péče o vlastní dítě (dětí) se zhruba u poloviny respondentů odehrávala v rozhodující míře ve vlastní rodině (zvláště do tří let věku dětí). Mateřskou školu jich využívala nadpoloviční většina. Jesle (nebo „jiný způsob“) představoval jen okrajovou variantu – celkem něco přes 7 % souboru žen, přes 5 % v souboru mužů. Je zřejmé, že výsledek mimo jiné svědčí o zjevně velmi omezených možnostech, které rodiče ke svěřeni dětí do péče mimo vlastní rodinu mají.

2. DOBA NÁSTUPU ŽENY DO ZAMĚŠTNÁNÍ PO MATEŘSKÉ DOVOLENÉ

Ženy i muži, téměř ve shodné míře, potvrzují, že typickou dobou nástupu je období okolo tří let dítěte (což jistě souvisí s využíváním mateřských školek a signalizuje vysokou závislost na kapacitách těchto zařízení).

Ve druhé skupině (postojové otázky) byli respondenti tázáni na hodnocení stávajících možností péče o malé děti, na jejich názor na zavádění nových služeb, reálný zájem o jejich využití a rozsah takové péče a také na finanční otázky spojené s novými formami péče o malé děti.

Závěry jsou:

1. Stávající možnosti zajišťování péče o malé děti hodnotí nadpoloviční většina žen jako nedostatečné (v souboru mužů jsou to dokonce dvě třetiny).
2. Dětské skupiny, resp. vzájemnou rodičovskou výpomoc tak považuje za potřebné výrazná většina dotázaných (téměř 3/4 žen a 2/3 mužů).
3. Vzájemnou rodičovskou výpomoc by v případě možnosti využila více než 1/5 rozhodně, 1/4 pravděpodobně a ještě více respondentů (44,6 %) by ji využilo při přesvědčení, že splňuje na ní kladené nároky. Nezáměr o nové formy péče o malé děti (kvůli dostupným jiným možnostem) projevila ani ne jedna desetina dotázaných žen i mužů!
4. Nejčastěji předpokládané využívání dětské skupiny nebo vzájemné rodičovské výpomoci by bylo v pracovních dnech týdne (uvedlo 70,3 % žen, 62,2 % mužů), jen v některých dnech týdne pak využití uvedlo něco přes jednu pětinu dotázaných. Jiné varianty (víkend, dovolená) byly uváděny jen okrajově. To svědčí o chápání nových služeb péče o děti jako regulérní, pravidelné formy, která má do velké míry nahradit klasická zařízení. Také

je evidentní předpoklad rodičů o návratu do zaměstnání na plný úvazek (vyvstává tedy potřeba zajistit celodenní péči o dítě).

5. Až v překvapivě velké míře (ženy i muži) považují za výhodnější pro péči o malé děti málo početné skupiny (ve srovnání s většími kolektivy jesi a MŠ) – rozhodně ano 37,2 % žen (31,9 % mužů) a celkem ano 36,6 % žen (37,2 % mužů). Vysloveně o nevhodnosti individuální péče je přesvědčen zcela zanedbatelný podíl dotázaných.
6. Postoje k nastupování matek malých dětí do zaměstnání jsou „v rovnováze“. K názoru, že klady i záporny brzkého návratu na trh práce jsou v rovnováze, se přihlásilo 53,7 % žen (46,6 % mužů), ve zbývajících částech souboru žen je o něco častější přesvědčení, že přínos brzkého návratu do zaměstnání převyšuje záporny, než naopak. Muži jsou kritičtější – že záporny spíše převažují, uvedlo 26,4 %, a 11 % uvedlo dokonce, že převažují rozhodně. (Možnost svěřit péči o dítě odpovědné osobě by kladné postoje nastupování matek do zaměstnání zřejmě příznivě ovlivnilo).
7. Ochotu o děti v rámci vzájemné rodičovské výpomoci pečovat projevilo 10,3 % žen „určitě“, 23,5 % „asi ano“ a 36,5 % „podle okolností“. Menšími podíly ochotu k této angažovanosti projevili dokonce i muži.
8. Představy potenciálních poskytovatelek nových forem péče o malé děti o finanční odměně za péči se ukázaly být spíše nižší, než bylo předpokládáno: 45,6% předpokládalo finanční odměnu za měsíc do 10 tisíc Kč, 10-15 tisíc pak 30,9 %, 15-20 tisíc 19,6 %, 20-25 tisíc 1,4 % a více než 25 tisíc 2,5 % (muži dali najevo poněkud vyšší nároky – částku přes 20 tisíc uvedla 1/3 jedna třetina respondentů).
9. Neméně důležitým poznatkem je zjištění o výši částky, kterou by byly dotazované osoby ochotné za péči o své dítě měsíčně platit: nejčastěji (35,1 % žen, 31,6 % mužů) byly uváděny částky do 1500 Kč – s růstem částky podíly respondentů klesají až ke kategorii více než 4500 Kč, kam se zařadila cca 1/5 mužů a žen. Na rozdíl od očekávané výše odměny za vlastní poskytovanou péči se představy žen a mužů o platbě pečující osobě za poskytnuté služby dosti sblížily.

Výzkum tak jednoznačně potvrdil potřebnost zavádění nových služeb a ochotu tyto následně poskytovat a využívat.

V dubnu 2013 se uskutečnil druhý sociologický průzkum v rámci projektu. Profesionální agenturou bylo provedeno celostátní šetření (kvótní výběr, 1 500 respondentů), které mělo ověřit případný posun v postojích a názorech veřejnosti na nové formy péče o malé děti a zobecnit výsledky pro celou ČR (první výzkum probíhal vzhledem k teritoriu realizace projektu pouze ve Středočeském kraji, a mohlo tak dojít k určitému zkreslení). Tento výzkum potvrdil výsledky získané již v roce 2011, tedy:

1. trvající hodnocení stávajících služeb péče o malé děti jako nedostatečných
2. vnímání nových forem péče o malé děti jako potřebných
3. existující ochotu nové služby poskytovat
4. pozitivní, i když mírně opatrnější, postoj k možnosti využití nových forem
5. výraznou preferenci menších kolektivů (individuální péče)

Odpovědi respondentů v obou výzkumech tak potvrdily naše předpoklady a prokázaly, že snaha o legislativní úpravu a následně praktické zavedení nových forem péče o malé děti má své opodstatnění a smysl.

KAPITOLA IV

PSYCHOLOGICKÁ ČÁST

OBSAH

Vývoj dítěte	27
Zákonitosti vývojových změn	27
Prenatální období	27
Novorozenecké období	28
Attachment	28
Kojenecké období	30
Batolecí období	31
Předškolní období	33
Mladší školní věk	34
Školní zralost	35
Interakce ve skupině	35
Vývoj hry	36
Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami	37
 Doporučená literatura	 39

Vývoj dítěte

Dítě při svém vývoji postupně prochází různými fázemi, z nichž každá má svá specifika.

V každé z těchto fází se u dítěte rozvíjí a zdokonalují nové schopnosti a dovednosti. Při péči o dítě, ať už vlastní nebo cizí, hraje znalost vývojových zákonitostí důležitou úlohu. Díky nim můžeme poskytovat dítěti ty správné podněty pro jeho rozvoj, ale také se vyvarovat nadměrným či neadekvátním nárokům nebo naopak nedostatku podnětů. Pokud tedy pečující osoba zná jednotlivá vývojová období a jejich specifika, ví, co už by dítě mělo zvládnout a na co je ještě brzy, je schopná dítě vhodně rozvíjet a podporovat.

Na druhou stranu je nezbytné mít na paměti, že každé dítě je individualita a existují rozdíly v rychlosti i kvalitě vývoje. Uvedené vývojové etapy jsou tedy rámcové a mezi dětmi stejného věku často nalezneme značné rozdíly. Není tedy na místě panikařit, pokud například jedno dítě již plynule mluví ve větech a druhé řekne jen pár nejnnutnějších slov.

V následující kapitole se budeme věnovat vývojovým obdobím u dětí od početí do 7 let věku a základním zákonitostem, které vývoj provází. Budou zdůrazněny změny a specifika podstatná pro osoby, které pečují o svěřené děti (ať už v rámci individuální péče či v dětských skupinách).

Zákonitosti vývojových změn

Existuje několik základních pravidel, která jsou všeobecně platná a typická pro vývoj jedince:

- Vývoj postupuje od méně dokonalých projevů k dokonalejším (velmi dobře je to vidět např. u vývoje chůze či řeči).
- Určité vývojové změny nastupují v určitých věkových intervalech (tj. každé období je specifické pro určité změny).
- Změny se udržují po určitou dobu, dokud nejsou včleněny do vývojově vyšších projevů (tj. dítě postupně nahrazuje své schopnosti a dovednosti těmi dokonalejšími, žvatlání slovy, batolení chůzí).
- Vývoj je ireverzibilní, tzn. nevratný (samozřejmě pokud nedojde k patologické změně úrazem či onemocněním).
- Existují vývojové etapy, kde je poměrně málo vývojových změn a etapy, které jsou bohaté na změny.
- Vývojová změna tedy představuje přechod od méně dokonalého projevu k dokonalejšímu v rámci evoluce. Vývojová změna je relativně stálá, v téže populaci dětí je v zákonitém vztahu k chronologickému věku.

Prenatální období (od početí do narození)

Období nejčastěji 9 měsíců, které předchází narození dítěte, není pro nás z hlediska péče aktuální.

Důležité však je, jak může prenatální období ovlivnit následující vývoj dítěte. U dítěte se vyvíjí nejen tělesná schránka, ale také smyslové vnímání. Vytváří se také prvotní vazba na matku (dítě vnímá aktivitu matky, její hlas apod.). Do vývoje dítěte však mohou v prenatálním období zasáhnout mnohé škodlivé vlivy, které se následně negativně projeví v pozdějším věku. Mezi nejčastějšími faktory se objevují kouření, užívání alkoholu či jiných návykových látek, onemocnění matky a užívání léků, předčasný porod či genetická zátěž. Pokud je dítě v prenatálním období vystaveno

škodlivým vlivům, možnými následky jsou různá onemocnění, opoždění vývoje či narušení psychických funkcí (často rozvoj poruch pozornosti, poruch chování, hyperaktivita apod.).

Z pozice pečující osoby je tato znalost důležitá pro pochopení možných příčin potíží dítěte. U dítěte s nápadně jemnou tělesnou stavbou se může jednat o předčasně narozeného potomka. Také projevy nepozornosti či „zlobení“ nemusí nutně znamenat, že je dítě nevychované, ale může jít např. o lehkou mozkovou dysfunkci způsobenou nemocí matky v těhotenství. Pokud tedy pečujete o dítě, jehož aktuální vývoj neodpovídá věku, je vhodné zjistit od rodičů, zda dítě nebylo vystaveno významné negativní zátěži ještě před svým narozením.

Novorozenecké období (od narození do 6 týdnů)

Pro dítě znamená porod zásadní změnu jeho způsobu života. V prenatálním životě přebývalo v plodové vodě, která měla stabilní teplotu, tlumila zvuky a doteky. Po porodu se dítě ocitá v úplně jiných podmínkách. Novorozenecké období je v podstatě doba adaptace na nové prostředí. Adaptují se nejen narozené děti, ale i rodiče. Dítě je vybaveno mnohými adaptačními reflexy (např. sací, polykací, uchopovací a další), které během prvních měsíců samy vymizí.

Po narození se mezi dítětem a (nejčastěji) matkou začíná vytvářet specifická vazba (attachment), která je pak základem pro mezilidské vztahy v životě dítěte. Attachmentu se budeme věnovat podrobněji, neboť značně ovlivňuje chování dítěte v péči třetí osoby.

Vzhledem k tomu, že se samozřejmě nepředpokládá péče o novorozence v dětských skupinách ani v rámci individuální péče, jsou pro pečující osoby z tohoto období podstatné dvě věci: případné komplikace těsně před, v průběhu nebo těsně po porodu, které opět mohou mít negativní vliv na další vývoj dítěte (podobně jako v prenatálním období) a rozvoj attachmentu.

Attachment

Teorie attachmentu neboli teorie vazby či přimknutí se pojí se jménem John Bowlby (1907 - 1990). Britský psychoanalyticky orientovaný psycholog se zabýval otázkami sociálního a emocionálního vývoje dítěte a vytvářením citové vazby dítěte k prvním nejdůležitějším lidem jeho života. Bowlby označil za jednu ze základních potřeb člověka vytvoření bezpečné a jisté citové vazby s pečující osobou, nejčastěji matkou.

Znalost, ale také respektování attachmentu hraje významnou roli právě ve chvíli, kdy o dítě krátkodobě pečuje jiná osoba. V této souvislosti se otevírá nejen otázka, od jakého věku je vhodné ponechávat dítě v péči cizích osob, ale také jaký vliv má attachment na dobrou adaptaci dítěte na neznámé prostředí a osoby.

Vývoj attachmentu:

1. *fáze* (od narození do 3 měsíců) – Děti reagují na přítomnost člověka, ale obecně na každého stejně. Ve třetím měsíci se již objevuje tzv. sociální smích, cílený úsměv na lidskou tvář, na který rodiče velmi pozitivně reagují. Většina rodičů má pocit, že sdílí se svým dítětem skutečnou speciální vazbu. Díky úsměvu dochází k prohlubování attachmentu a tím i podpoře láskyplné péče o dítě.
2. *fáze* (od 3 do 6 měsíců) – Přátelské chování dítěte je již výraznější k matce, případně dalším blízkým osobám. Jedná se o nejzásadnější období pro vývoj attachmentu. U dětí vyrůstajících mimo rodinu (např. v kojeneckém ústavu, ale i u dětí často hospitalizovaných) je právě chybějící vazba příčinou vážné psychické deprivace. I proto je aktuální otázkou rušení kojeneckých ústavů v ČR a svěřování dětí do náhradní rodinné péče.

3. *fáze* (od 3 měsíců do 3 let) – Intenzivní a výjimečný vztah mezi dítětem a matkou je již plně vytvořen. Jasným důkazem attachmentu je strach dítěte z neznámého člověka, který se stupňuje kolem 7. až 8. měsíce. Příkladem dobře vytvořené vazby je lezení dítěte za rodičem, který se vzdaluje, nebo tendence dítěte být chováno v přítomnosti cizí osoby. Dítě vnímá matku jako bezpečnou základnu, ze které má možnost provádět průzkumy okolí, ale ke které se může kdykoliv vrátit. Tuto pozitivní zkušenost si dítě ověřuje během každodenní interakce.
4. *fáze* (od 3 let do konce dětství) – Dítě je postupně schopné vnímat matku jako samostanou bytost mající své plány a cíle. Vzniká tak složitější vztah, partnerství.

Separace:

Díky vytvoření zdravé vazby s matkou je dítě následně schopné se postupně odpoutávat (fyzicky i duševně) beze strachu, že o matku přijde. U dětí ve věku 18 – 24 měsíců je možné pozorovat určité fáze separačního procesu.

1. *fáze protestu* – projevuje se u dítěte křikem, pláčem
2. *fáze zoufalství* – dítě ztrácí naději, že by se matka vrátila, je apatické, odmítá okolí
3. *fáze skutečného odpoutání od matky* – dítě se podřídí novému prostředí

Dříve byly takové separační reakce chápány jako rozmazlenost či hysterie, ovšem není tomu tak, protože právě separační reakce jsou důkazem správného navázání vztahu s matkou. Právě tyto reakce jsou tak často viditelné ve chvíli, kdy je dítě umisťováno do péče jiné osoby a matka se vzdaluje. Nepřítomnost těchto reakcí může být negativním signálem, stejně jako silné separační reakce ve 3. roce věku.

Attachment se samozřejmě u různých dětí liší svou kvalitou. Nejde tedy jen o to, zda je vytvořený či nikoliv, ale také zda přináší dítěti onu kýženou jistotu ve vztahu. Díky výzkumu Mary Ainsworthové (1913 – 1999) můžeme rozlišit 3 typy vazeb:

1. *bezpečné přimknutí* – Tento zdravý typ attachmentu vykazuje většina dětí. Matka tvoří bezpečnou základnu, dítě je zneklidněno při odloučení, ale je možné jej brzy uklidnit a opět zaujmout hrou. Při návratu matky dítě radostně běží k ní.
2. *úzkostné vyhyčivé přimknutí* – Většina dětí vypadá, jako by byla na matce nezávislá. Z počátku se tento typ dětí jevil jako vyspělé děti, ale není tomu tak, neboť jsou malé a vztah potřebují. Při opětovném setkání se matce vyhyčují, mnohé jsou přátelštější k cizímu člověku. Zjistila se u nich jistá míra emocionálních obtíží. Matky byly hodnoceny jako odmítající a necitlivé. Děti se na ni nemohou spolehnout, a proto jednájí defenzivním způsobem.
3. *úzkostné ambivalentní přimknutí* – U dětí se střídá lpění na matce a odmítání. Odchod matky způsobuje značnou rozladěnost nebo naopak pasivitu. Po jejím návratu se dítě opět chová velmi ambivalentně. Příčinou vzniku tohoto typu attachmentu je nekonzistentní chování matky. Ta reaguje na potřeby dítěte pokaždé jinak a dítě neví, co má očekávat.

Někdy bývají tyto kategorie označovány také jako vazba jistá, vazba nejistá a vazba nejistá spojená s vyhyčbáním se kontaktům. Podle Ainsworthové má základní význam celková citlivost matky k potřebám dítěte. Matky „jistých“ dětí jsou citově bohaté a reagují citlivě a spontánně na potřeby dítěte. Matky dětí „nejistých“ - ať již úzkostných či vyvolávajících odpor - se o děti sice zajímají, ale v podstatě jim nerozumí. Chování matek úzkostlivých dětí bývá nepravidelné, z hlediska dětí až chaotické a dítě nenachází jistotu, že by se mohlo na matku za všech okolností spolehnout. Emoční podpora bývá slabá a úzkostně laděné děti si ji vynucují neustálým přibližováním k matce. Některé matky se vyhyčují kontaktům s dětmi, málo se o ně zajímají, často je odmítají a soustřeďují se

mnohdy jen samy na sebe. V chování bývají stereotypní, nedokáží vytvářet vhodné interakce a dítě se od nich záhy nepřiměřeně odpoutá, případně za ně hledá náhradu. O obou skupinách matek, které vytváří nejistou vazbu s dětmi, platí, že mají jen malé pochopení pro potřeby dětí či je nedokáží projevit.

V řadě studií se ukázalo, že dítě, u kterého se vyvine pevné připoutání k matce, se vyvíjí lépe ve sféře emoční a sociální, ale také v kognitivní oblasti. Projevuje se to jak v prvních letech života, tak i ve věku 6 a více let. Rozvoj pozitivního vztahu dítěte k pečujícím osobám tak mívá mnohdy rozhodující význam pro další vývoj v době předškolní i školní.

Attachment k otci – děti jsou schopny připoutání k otci a matce přibližně ve stejnou dobu. Zjistilo se, že otcové dovedou být stejně citliví jako matky a dokáží se přizpůsobit potřebám dítěte. Přesto mírné odlišnosti jsou. Otcové reagují s dětmi prostřednictvím krátkých jednoduchých stimulací, využívají fyzickou dispozi. Otcí si spíš hrají, matky rozprávějí. Otcové s dětmi často točí, vyhazují je, poplácávají. Pozor, otec se ale mění, pokud zastává roli matky.

Závěr:

Vazba dítěte s matkou (či jinou primární pečující osobou) je pro jeho další vývoj zcela zásadní. Vytváří se a upevňuje během prvních dvou let života a toto období je tedy nenahraditelné. Proto by měl být attachment důležitým faktorem, který je zohledňován při umísťování dítěte do péče jiných osob.

Optimální z tohoto hlediska je převažující péče matky u dítěte do 3 let věku. Samozřejmě vzhledem k pracovním povinnostem matky či jiným okolnostem toto vždy není možné. Pro děti mladší 3 let je následně vhodnější individuální forma péče, tj. v malé skupince max. 4 dětí, kde zároveň důležitou roli hraje pečující osoba, která by se ideálně neměla měnit. Až pro děti starší 3 let jsou vhodnou alternativou péče i dětské skupiny s vyšším počtem dětí.

Pro poskytovatele těchto forem péče jsou attachment a separační projevy důležitým vodítkem při rozhodování o přijetí dítěte do té či oné formy péče. Je důležité si dále uvědomit, že mnohé projevy (např. pláč při odchodu matky a její následné vítání) jsou přirozenou součástí vývoje dítěte a nejsou tedy překážkou pro umístění dítěte do péče.

Kojenecké období (od 6 týdnů do 1 roku)

Období kojení je dobou nejbohatší na změny a to z hlediska kvantity i kvality. Tak rychle jako v tomto období se již dítě nikdy vyvíjet nebude. Rozvoj probíhá v oblasti motorické, kognitivní (vnímání), emoční i sociální. Znovu je na místě upozornit, že vývoj je značně individuální a jednotlivé vývojové etapy jsou vždy v rozpětí plus minus několik měsíců. Užitečné informace o vývoji dětí v tomto období poskytuje např. kniha Evy Kiedroňové, *Rozvíjej se, děťátko...*

Je možné si představit, že starší kojenec by byl umísťován na část dne do péče jiné osoby, jednoznačně by to bylo možné v rámci individuální péče. V dětské skupině by umístění dítěte v tomto věku nutně vyžadovalo přítomnost další osoby navíc. Tato varianta ale není příliš vhodná vzhledem k potřebám kojenců a náročnosti péče.

Rozvoj hrubé a jemné motoriky:

Hrubá motorika zahrnuje pohyby celého těla a během prvního roku života dítěte vývoj směřuje ke zvládnutí chůze. Dítě postupně začne ovládat pohyb hlavy, opírání se o předloktí („pasení koníčků“), převrácení ze zad na břicho, sed, lezení po čtyřech, stání a chůzi s oporou a první krůčky.

Jemná motorika se týká rozvoje paže a ruky spolu s úchopem předmětů, viditelný je postup od velkých pohybů (natahování celé paže) k malým (úchop do dlaně). Vrozený úchopový reflex postupně mizí a je nahrazen cíleným úchopem. Dítě nejprve po předmětu natahuje obě ruce a celé tělo, postupně je schopno koordinovat oko a ruku a uchopit předmět do jedné ruky. Vývoji úchopu je vhodné přizpůsobit i hračky, neboť dítě nejdříve chytá předměty do celé dlaně, později mezi všechny prsty až po jemný špetkový úchop mezi palcem a ukazováčkem. Pozor, až mnohem později (kolem 15. měsíce) je dítě schopné předmět aktivně pustit.

Významnými mezníky vývoje motoriky jsou:

1. Ovládání hlavičky – kolem 2. měsíce, důležité pro orientaci v prostoru i rozvoj smyslového vnímání
2. Úchop – manipulace s předměty ve 4. měsíci, předání předmětu z ruky do ruky v 6. měsíci
3. Sezení – bez opory kolem 6. až 7. měsíce
4. Samostatný pohyb – nejdříve po čtyřech končetinách, poté po dvou

Abychom podpořili zdravý rozvoj motoriky dítěte, je k tomu nezbytné dostatečné množství různých podnětů, stimulů. Dítě musí být motivováno k tomu, aby se dívalo po zajímavých předmětech (barevných, pohyblivých), aby k nim či ke zvuku otáčelo hlavu, natahovalo ručičky či později směřovalo pohyb celého těla. Nedostatek podnětů vede záhy k tzv. senzorické deprivaci, která způsobuje opoždění vývoje dítěte.

Emoční a sociální vývoj:

Pro dítě je důležitá interakce s jinými osobami, která podporuje rozvoj emocí i prosociálního chování. Děti se od 3 měsíců cíleně smějí, začínají také odlišovat lidský obličej od jiných předmětů a na něj reagují pozitivněji. Od 6. – 8. měsíce dítě rozpozná známou a neznámou osobu, což se opět odráží v jeho reakcích (viz attachment).

Důležitou součástí rozvoje v kojeneckém věku je i řeč. Během prvního roku dítě přechází od broukání a žvatlání přes napodobování intonace a hlásek k prvním slovům.

Pro závěr tohoto období je možné využít jednoduchou pomůcku: kolem prvního roku by dítě mělo zvládnout první krůčky a začít používat první jednoduchá slova.

1. rok = 1. slovo = 1. krok

Batolecí období (1 až 3 roky)

S rozvojem chůze a řeči se dítě stává stále samostatnějším. Již to není malé miminko plně závislé na péči matky. Batolecí období je ve znamení rozvoje a zdokonalování motorických, sociálních i řečových dovedností. Dítě za tuto dobu zvládne přejít od prvního kroku k samostatné jízdě na odrážedle, od prvního slůvka k používání celých vět.

I když dítě zvládá mnoho činností samostatně, matka stále představuje bezpečnou základnu, ke které se dítě kdykoliv může vrátit. Bylo by mylné se domnívat, že tato potřeba u batolat ustupuje do pozadí. Připomeňme, že separační fáze u dítěte přichází mezi 18. – 24. měsícem, matka je tedy stále velmi důležitou osobou pro dítě a proto i v batolecím období je nutné dobře zvážit případné častější a dlouhodobé umísťování dítěte do péče jiné osoby.

Batole se stává samostatnějším, není však plně samostatné. To se týká také sebeobsluhy (chození na nočník/toaletu, stravování) či komunikace (často dítěti rozumí pouze matka). Ze všech těchto důvodů je možné doporučit umístění do dětské skupiny až od 3 let věku, do té doby případně využívat individuální péči.

Rozvoj motoriky:

Kolem 17. měsíce dítě chodí do schodů, ale zatím vyšlapuje jednou nohou a pak k ní přisunuje druhou, až později nohy střídá. Toto je dobrý ukazatel mentálního vývoje. Ve 20. měsíci skáče na místě po dvou nohách, ve dvou letech je schopno skákat po jedné noze a otočit se dokola. Díky vyhodnocení motorického vývoje můžeme určit, zda je dítě schopno nastoupit do mateřské školky, případně do dětské skupiny.

Důležitou roli hraje i samostatnost dítěte při chození na toaletu. Dítě využívající pleny by mělo být zařazeno do individuální péče, v dětské skupině by toto představovalo velkou zátěž pro pečující osoby. Úroveň sebeobsluhy by tedy měla být jedním z kritérií pro zařazení dítěte do dětské skupiny.

Kognitivní vývoj:

Díky možnosti samostatného pohybu se dítěti značně rozšiřují možnosti poznávání předmětů i okolí, což vede k rozvoji vnímání a myšlení. Dítě postupně získává informace o vlastnostech předmětů, charakteristikách okolních jevů i reakcích osob. Myšlení se zdokonaluje, avšak je egocentrické (u dítěte převažuje „já“, obtížně si uvědomuje názory a potřeby druhých osob).

Dítě je samo aktivním činitelem, jedná záměrně. V průběhu batolecího období dosáhne tzv. trvalosti objektu. Znamená to, že si uvědomuje, že předměty existují, i když je nevidí. Rozvíjí se orientace v prostoru (nahore – dole), nepřesný je odhad vzdálenosti. Kolem druhého roku je dítě schopno chápat pojem počtu, třídí předměty pouze dle jednoho kritéria (např. jen podle tvaru či jen podle barvy).

Důležité je, že dítě se stále orientuje na přítomnost. Minulost ani budoucnost dítě nezajímá, proto dítě nikam nespěchá. Nemá představu, co znamená zítra nebo za týden.

Kolem prvního roku věku dítě začíná využívat první slova. Postupně se slovní zásoba rozšiřuje, kolem druhého roku ji tvoří přibližně 200 – 300 slov, z toho většina jsou podstatná jména. První jednoduchou větu dítě složí kolem roku a půl. Rozvoj řeči je opět velmi individuální, významně se na něm podílí i prostředí. Řeč je pro dítě podstatnou pomůckou v jeho emancipaci i navazování sociálních kontaktů.

Sociální a emoční vývoj:

Jak jsme již zmínili, pro rozvoj osobnosti batolete je důležitá rovnováha mezi potřebou emancipace a potřebou jistoty a bezpečí. Dítě by mělo dosáhnout základní důvěry v sebe sama, předpokladem pro to je právě odpoutání z předchozí silné vazby na matku. Batole si postupně uvědomuje sebe sama jako samostatnou bytost, která je však součástí okolního světa – objevuje se JÁ. Dalším charakteristickým rysem batolete je potřeba sebeprosazení a negativismus. Dítě užívá výrazy „já sám“ a „já chci“ doprovázené obecnou negací všeho. Takto se rozvíjí primární vůle dítěte. Pro rodiče je toto poměrně náročné období a na jejich reakcích a stylu výchovy je velmi závislý další rozvoj sebepojetí dítěte. Pro dítě je důležité, aby byla stanovena pravidla a řád, ve kterých se dítě snadno orientuje. Získává tak informace o vhodném a nevhodném chování, čili o sociálních normách.

Podmínkou pro vznik diferencovanějších sociálních kontaktů je schopnost komunikovat. Dítě je pomocí řeči schopno nejen se vyjádřit, ale také přijímat informace od někoho jiného. Kromě řeči se však dítě učí také nápodobou (opakováním pozorovaných projevů chování) a identifikací (ztotožněním, nejčastěji právě s rodiči).

Významný je i vliv sourozenců, kteří mohou sloužit jako další zdroj sociální stimulace. U starších batolat je možné pozorovat pečovatelské chování vůči mladším sourozencům. Stále však přetrvává egocentrismus, dítě tedy nebere ohledy na potřeby sourozence a prosazuje to, co chce samo. Podstatný je i kontakt a hra s vrstevníky, vývojem hry se budeme zabývat později v samostatné kapitole.

Péče o batole by stále měla probíhat spíše individuálně, v rámci dětské skupiny by trvala potřeba další pečující osoby navíc (s ohledem na aktuální schopnosti a dovednosti dítěte).

Předškolní období (od 3 do 6 let)

Děti v předškolním období jsou těmi, pro které je primárně určená péče v mateřských školách, případně v dětské skupině či individuální péči. V tomto období by dítě mělo získat potřebné dovednosti a znalosti, aby bylo schopné zahájit školní docházku. Kontakt a interakce s vrstevníky je pro dítě klíčová. Pokud tedy do 3 let věku dítěte je vhodnější péče matky, od tohoto věku je velmi žádoucí umožnit dítěti socializaci ve skupině vrstevníků. V rámci dětských skupin by právě předškolní děti měly tvořit významnou většinu.

Rozvoj motoriky:

U dítěte dochází ke zlepšení koordinace pohybů. Rozvíjí se běh a skákání. Díky rozvoji jemné motoriky dítě zvládne vystříhávat obrázky, modelovat, kreslit štětcem, skládat puzzle. Všechny tyto dovednosti je možné zlepšit díky procvičování, zařazování těchto aktivit je tedy žádoucí i v rámci práce v dětské skupině či individuální péči.

Jednou z typických dětských aktivit je kreslení. Dítě začíná s čmáráním již v batolecím období, ale teprve nyní se kresba více rozvíjí. Ve třech letech děti nejdříve malují, až poté obrázek pojmenují. Starší děti již kreslí to, co znají, a mají představu obrázku již před kreslením.

Významný je vývoj kresby lidské postavy. Kolem 3,5 roku dítě kreslí lidský obličej, později k němu připojuje ruce a nohy – vzniká hlavonožec. Dále se přidávají detaily jako oči, vlasy, nos a ústa, někdy i trup. Až po 5. roce je kresba dvojdimenzionální a zahrnuje i trup, po 6. roce se dítě více zaměřuje na detaily a kreslí postavu oblečenou (často je průhledná – pod oblečením je vidět tělo). Pro úplnost doplníme následný vývoj kresby. Po 7. roce dochází ke zpřesnění proporcí, umístění v rovině obrázku a vyjadřování i negativních pocitů v kresbě. Osmileté dítě již kreslí postavy i z profilu, o rok později zachytí pohyb, kolem 10 let se vyskytuje použití perspektivy a stínování.

Kognitivní vývoj:

Egocentrismus je u dítěte stále patrný, převažuje také zaměření na jednu charakteristiku objektu (jeden z pokusů ukazuje, jak po přelití vody z malé široké sklenice do vysoké úzké si dítě myslí, že vody přibýlo). V myšlení dítěte předškolního věku je typická magičnost – využití fantazie a nadpřirozena. To se projevuje nejen při hře, ale děti například přisuzují lidské vlastnosti neživým předmětům („Ten kámen je zlý, uhodil mě.“).

Předškolák dobře zvládá pojmy nahoře – dole, vlevo – vpravo si ujasňuje až s nástupem do školy. Kolem 6 let by měla být dokončena funkční specializace mozkových hemisfér, tzv. lateralita (zda je dítě pravák či levák). Ve vnímání času stále převažuje orientace na přítomnost, dítě měří čas podle opakujících se dějů.

V předškolním období dítě začíná s jednoduchými počty. Je schopno ukázat a říct, kolik mu je let. Odhadne vizuálně množství (ve větší hromádce je víc kostiček), ale stále dává přednost nápadnějším znakům (u dvou řad mincí, kterých je stejný počet, ale v jedné jsou mince dál od sebe, určí dítě roztáhlejší řadu jako početnější).

Získání výše zmíněných dovedností je dáno převážně přirozeným zráním dítěte. Právě v tomto období můžeme pozorovat značné individuální rozdíly ve znalostech dětí, které jsou však podmíněny výchovou. Setkáváme se s dětmi, které určují druhy dinosaurů, vlajky států či vlakové stanice. Často se pak nabízí otázka, kde je hranice takového učení. Obecně bychom mohli říci, že pokud zájem vychází ze strany dítěte, není důvod jej nepodpořit. Není však na místě předškoláka přetěžovat záměrným učením – k získání nezbytných znalostí je určena školní docházka. Myšlenkový rozvoj by také neměl nezdravě převážet nad fyzickou aktivitou. Pohyb je pro dítě stejně důležitý jako rozvoj myšlení. Vhodná náplň dne zaměřená na komplexní rozvoj dítěte je proto zásadní při práci v dětské skupině, ale i v individuální péči.

V předškolním období se nadále rozvíjí řeč i slovní zásoba. Dítě umí odpovědět na otázky Kdo? Co? Jak? Proč? Dobře reaguje i na složitější příkazy („Posbírej všechny hračky a dej je do krabice.“). Gramatická skladba by měla být dokončena kolem 4 – 5 let. Kromě sociální řeči, kterou dítě užívá při běžné komunikaci, můžeme pozorovat i tzv. řeč pro sebe, kdy si dítě povídá nahlas samo se sebou.

Sociální a emoční vývoj:

V předškolním období se dítě učí rozlišovat pohlavní role a to nápodobou nebo podmiňováním, kdy hlavně rodiče posilují určitý typ chování. Pohlavní identita se vyvíjí na základě biologických a kulturních faktorů i vlivu rodičů. V současné době hraje velkou roli i televize a další masmédia.

V rámci procesu socializace dítě navazuje odlišné vztahy k lidem v blízkém i vzdálenějším okolí, osvojuje si sociální normy, role, vzorce chování. Kolem 4. roku se také začíná rozvíjet prosociální (altruistické) chování dítěte.

Pro předškoláka jsou ideálem, kterému se chce podobat, jeho rodiče. Často nekriticky přijímá jejich názory a postoje, proto je velmi důležitý jejich výchovný styl. Při umístění dítěte do individuální péče či dětské skupiny by se užívané výchovné styly neměly diametrálně lišit. Pro dítě by bylo obtížné orientovat se v odlišných pravidlech fungujících v rodině a v zařízení.

Mladší školní věk (6 – 11 let)

Běžný nástup do základní školy je ve věku 6 let. Děti však z různých důvodů (nezralost, datum narození, ale i vůle rodičů) získávají odklad školní docházky a ve věku 7 let tedy mohou stále navštěvovat mateřskou školu nebo dětskou skupinu (případně být v individuální péči). Vzhledem k tomu, že další významný rozvoj schopností a dovedností souvisí převážně se zahájením školní docházky, můžeme na tomto místě ukončit přehled charakteristik následujících vývojových etap.

Hlavním úkolem pro dítě s odkladem školní docházky tedy zůstává dosažení patřičné zralosti pro vstup na půdu základní školy. V takovém případě je možné využít např. přípravné třídy (neboli nulté ročníky) či různé edukační skupinky, které často organizují samotné základní školy či jiné organizace.

Školní zralost

Školní zralost je vývojová úroveň dítěte nezbytná pro zahájení školní docházky. Hodnotí se celkem tři hlavní oblasti – zralost tělesná, kognitivní a sociální. Školní zralost je ve všech třech oblastech definována jako úroveň, které dítě musí dosáhnout, aby mohlo nastoupit do školy. Pokud dítě v jedné či více oblastech zralé není, je to důvod pro odklad školní docházky, i kdyby v ostatních oblastech bylo nadprůměrné. Doporučení odkladu vydává na základě vyšetření pedagogicko – psychologická poradna.

Již jsme se víckrát zmiňovali o značných individuálních rozdílech mezi dětmi. I v době před nástupem do školy tomu není jinak. Pokud se však dítě vyvíjí normálně v rámci daného vývojového období, není důvod k obavám. Ani když dítě sousedky již umí v 6 letech psát a číst a vaše nikoliv. Od toho je škola, aby se tyto dovednosti dítě naučilo.

Školní zralost se obvykle zjišťuje při zápisu do první třídy. Různé úkoly, které dítě hravou formou plní, slouží právě ke zjištění školní zralosti.

Zralost tělesná (dostatečná výška a hmotnost) zajišťuje, že dítě bude schopné zvládat fyzickou zátěž kladenou ve škole. Jedním ze znaků tělesné zralosti je i tzv. filipínská míra – dítě by mělo dosáhnout rukou přes hlavu na ušní lalůček.

V rámci kognitivní zralosti se posuzuje úroveň poznávacích procesů a myšlení. Dítě by nemělo unikat do světa fantazie, mělo by být schopné dodržet pokyny. Dokončen by měl být základní vývoj řeči, neměly by se již vyskytovat agramatismy (poruchy výslovnosti je vhodné řešit nejpozději po nástupu do školy).

Neméně důležitá je zralost sociální a motivační. Dítě musí být schopno odloučit se od rodiče, orientovat se na činnost, spolupracovat s ostatními, akceptovat a podřídit se autoritě učitele. Děti, které jsou stále příliš hravé, většinou nejsou na školu připraveny a je vhodnější doporučit odklad školní docházky.

Není žádná tragédie, když dítě nastoupí do školy později než v 6 letech. Pokud není zralé, školní nároky by jen těžko zvládalo a taková zátěž je rozhodně více na škodu než nechat dítě o rok déle doma. Neadekvátní nároky včetně uspíšeného nástupu do školy často dítě spíše traumatizují. Snahou rodičů by mělo být spokojené dítě, které se do školy těší.

Interakce ve skupině

Při poskytování individuální péče hovoříme o skupině s maximálním počtem 4 dětí. Péče je určena pro děti do 7 let věku, může být poskytována i u dětí mladších 3 let. Pokud je ve skupině dítě mladší 2 let, velmi pravděpodobně bude nezbytné zvýšit počet pečujících osob vzhledem k náročnosti péče.

V rámci jednotlivých vývojových etap byl popsán i průběh socializace dětí daného věku. Až kolem 3 let dítě začíná aktivněji navazovat vztahy s vrstevníky a komunikovat s nimi. Do té doby považuje ostatní děti jen za další objekty kolem sebe. Tomu odpovídá i vývoj hry, kdy do konce batolecího období si dítě hraje samo a až později se zapojuje do hry s dalšími dětmi.

Významnou roli ve skupině hraje i pohlaví dětí. Od předškolního věku se děti sdružují podle pohlaví, chlapci preferují větší skupiny (4 – 5), dívky zase menší skupinku (2 – 3). Aktivita chlapců jsou rušnější, volí častěji konstruktivní hry, výraznější jsou také případné projevy agrese. U dívek je možné zaznamenat širší okruh zájmů, často volí nápodobivé hry (na maminku, na obchod) či klidnější aktivity (kreslení, prohlížení knížek). U děvčat se také projevuje jednoznačně větší zájem o miminko, ke kterým se chovají pečovatelsky (pozor, nezaměňovat se schopností starat se o ně!), chlapci jsou naopak k malým dětem spíše agresivnější.

Odlíšnosti v chování chlapců a dívek samozřejmě existují, ale nabídka aktivit i hraček by měla být pro všechny děti shodná, neboť finální výběr nezáleží pouze na pohlaví dítěte, ale také na osobnostních charakteristikách, výchově apod. V opačném případě bychom mohli zbytečně přispívat ke škatulkování dětí již v raném věku (hodná holčička je tichá a milá, kluci nepláčou, dívka si nehraje s autíčky atd.).

Je přirozené, že dítě si ve skupině hledá kamaráda. Jeho výběr určuje pohlaví, zevnějšek dítěte (zde jsou patrné vlivy sociálních norem), vlastnictví nějakého zajímavého předmětu (hračka, zvíře) a také chování. Obecně populárnější bývají děti přátelské, pozitivně laděné a sociálně zdatnější. Naopak dítě, které ostatní ruší, chová se nepříjemně, má obtíže v komunikaci či kazí hru, bývá odmítáno. Děti s viditelným postižením se mohou dobře začlenit do skupiny díky tomu, že ostatní děti ještě nejsou ovlivněny obecnými předsudky a stereotypy.

Na interakce dětí ve skupině má základní vliv celkový počet dětí, jejich věk a pohlaví a z toho plynoucí homogenita nebo heterogenita skupiny. Platí také, že s rostoucím věkem se více stírají vývojové rozdíly. V rámci individuální péče je celkový počet dětí poměrně malý, je proto vhodnější sestavit co nejvíce homogenní skupinu. Tím zajistíme, že děti budou na stejné vývojové úrovni a zároveň pro pečující osobu bude snazší připravit pro ně adekvátní aktivity. Velké věkové rozdíly mezi dětmi mohou snadno vést k vyloučení některého dítěte, šikaně, ale i nudě a nespokojenosti dítěte. Pro přijetí dítěte do individuální péče je tedy velmi podstatné zvážit aktuální složení skupinky. Hlavně větší věkový rozdíl (pokud mu odpovídá i mentální úroveň) může být překážkou pro přijetí dítěte do péče a je vhodnější doporučit jiného poskytovatele. V podobných případech je důležité vždy jednat v nejlepším zájmu dítěte s ohledem na podporu jeho vývoje a poskytovatel péče by měl být schopen své rozhodnutí zdůvodnit rodičům dítěte.

Vývoj hry

Hra k dítěti neodmyslitelně patří. Stejně jako postupuje vývoj dítěte, můžeme pozorovat i změny ve způsobu a stylu hraní. Dítě přechází od pozorování okolí přes samostatnou hru až ke společnému hraní si s vrstevníky.

1. Dítě si nehraje, ale pozoruje to, co ho aktuálně nejvíc zajímá.
2. Většinu času dítě pozoruje hru ostatních dětí. Zaměřuje se cíleně na určitou skupinu, např. pozoruje hru s panenkou víc než hru s autíčky.
3. Dítě si hraje samo s jinými hračkami než ostatní děti, nesnaží se dostat k dětem blíž. Jedná se o samostatnou hru.
4. Dítě si stále hraje samo, ale aktivity, které si hledá, ho přirozeně spojují s aktivitami dalších dětí. To je hra paralelní.
5. Až kolem 3 let si dítě začíná hrát s ostatními dětmi. V rámci této aktivity se nepodřizuje ostatním, ale jedná tak, jak chce samo.
6. Nejvyšším stupněm je hra kooperativní. Dítě si hraje ve skupině, která je organizovaná a má cíl.

Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami

Do kategorie dětí (či žáků) se speciálními vzdělávacími potřebami patří děti zdravotně postižené (s mentálním, tělesným či smyslovým postižením, kombinovaným postižením, vadami řeči, poruchami učení či chování a autismem), zdravotně znevýhodněné (dlouhodobě nemocné či zdravotně oslabené) a sociálně znevýhodněné. Při zřizování dětské skupiny či individuální péče je třeba znát specifika výše zmíněných skupin dětí pro zajištění odpovídajících služeb.

U dětí ze sociálně slabého prostředí je zařazení do péče vcelku bezproblémové. Za povšimnutí stojí hlavně dvě oblasti. Jednou z nich jsou finance, kdy je možné uvažovat např. o snížení poplatků za péči o dítě v zařízení. Za druhé se můžeme u těchto dětí setkat s opožděním vývoje v důsledku méně podnětného prostředí. V některých případech se dítě jeví dokonce jako mentálně retardované. Při správné péči však rychle tento hendikep dohání a dosahuje běžných vývojových norem.

S dětmi dlouhodobě nemocnými či zdravotně oslabenými se můžeme v individuální péči či dětské skupině také setkat a nejde o výjimku. Nejčastěji se jedná o děti s těžkými alergiemi (např. na lepek) či astmatem, jejichž obtíže však bývají minimalizovány správnou medikací. Díky tomu jsou tyto děti mnohdy téměř bez omezení, popřípadě je nezbytný režim zvládnutelný i při péči v zařízení. Při přijímání do péče je nezbytné detailně se seznámit s diagnózou, medikací a potřebnými opatřeními a je vždy na rozhodnutí zřizovatele, zda dítě do péče přijme či nikoliv. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že počet dlouhodobě nemocných dětí v posledních letech roste a pokud zdravotní stav dítěte nevyžaduje značná omezení či rozsáhlá opatření, není důvod tyto děti vylučovat z péče individuální či v dětské skupině.

Mohlo by se zdát, že vhodnější bude v těchto případech péče individuální. Odpověď však není tak jednoznačná. Omezení dětí se většinou týkají dietních opatření či nadměrné pohybové zátěže. Není tedy třeba individuální péče jedné osoby, stačí v rámci běžného denního režimu a aktivit brát ohledy na možnosti dítěte. Naopak využití dětské skupiny má pozitivní vliv v tom, že dítě je integrováno do širšího kolektivu vrstevníků a má možnost účastnit se běžného života.

Jiná situace nastává v případě dětí s postižením. Péče o ně již vyžaduje nejen individuální přístup, ale mnohdy také speciální vzdělání pečujících osob, využití kompenzačních pomůcek či nepřetržitou péči.

Pro děti s mentálním, tělesným či smyslovým postižením, popř. s kombinací více postižení či autismem, je již dnes péče zajišťována ve specializovaných zařízeních. Vzhledem k velké variabilitě jednotlivých typů a stupňů postižení kladu tato péče obrovské nároky právě na pečující osoby. Je tedy možné vůbec uvažovat o zařazování dětí s postižením do dětských skupin nebo individuální péče? Určitě ano, ale pouze v případě lehčích forem postižení a s přihlédnutím ke všem okolnostem v každém jednotlivém případě. Například dítě se sluchovou vadou kompenzovanou sluchadly může být bez problémů zařazeno i do dětské skupiny, podobně tomu může být u dítěte s lehkou mozkovou obrnou či některými tělesnými hendikepy (např. amputace či malformace horní končetiny). Integrace mezi zdravou populací má jednoznačně pozitivní vliv. Finální rozhodnutí o přijetí či nepřijetí dítěte je vždy na zřizovateli, pokud by dítě vyžadovalo speciální péči, pak by pečující osoba měla mít odpovídající znalosti a dovednosti.

Do kategorie dětí s postižením patří i děti s vadami řeči, poruchami učení a poruchami chování. Ve většině případů je možné tyto děti bez obtíží přijmout do péče zařízení. S poruchami učení

se spíše nesetkáme, neboť jsou většinou diagnostikovány až při zahájení školní docházky. Větší pozornost bychom měli věnovat dítěti s masivnější poruchou chování. V případě doprovodných projevů agresivity by zařazení do dětské skupiny i individuální péče mohlo být komplikované. Stejně tak u dětí s hyperkinetickou poruchou chování (dříve označovaná jako porucha pozornosti s hyperaktivitou, tzv. hyperaktivní děti) je opět nutné zvážit konkrétní situaci a aktuální zdravotní stav dítěte.

Při rozhodování, zda přijmout do péče dítě s postižením, by měl zřizovatel zvážit následující:

- aktuální stav dítěte
- konkrétní projevy postižení, související nároky a omezení (včetně potřebných kompenzačních pomůcek a nároků na prostředí, např. bezbariérovost)
- rozsah péče (např. občasné hlídání, zkrácení doby pobytu, zkušební doba)
- potřebný počet pečujících osob a jejich znalosti a dovednosti
- složení skupiny dětí v péči (individuální i v dětské skupině)

Za prvé je tedy nezbytné mít dostatek informací o dítěti a o tom, co jeho postižení obnáší. Důkazem zodpovědného přístupu je i snaha zřizovatele a pečujících osob udělat si reálnou představu o projevech postižení. Ty jsou velmi individuální a variabilní a to, že se pečující osoba dosud s podobným postižením nesetkala, nutně neznamená, že nebude schopna poskytnout odpovídající péči (hlavně u kompenzovaných postižení, např. sluchových). K získání potřebných znalostí může dopomoci nejen odborná literatura, ale také množství nabízených kurzů či seminářů.

U dětí s postižením by kromě základních údajů neměly chybět tyto vstupní informace:

- typ a stupeň postižení, etiologie (vrozené či získané postižení), projev
- užívání kompenzačních pomůcek včetně manipulace s nimi
- medikace
- komplikace (záchvaty, kognitivní poruchy) a omezení
- nároky na péči, úroveň samostatnosti a sebeobsluhy
- funkční výchovné postupy (hlavně u dětí s poruchami chování)

Za druhé zřizovatel musí zvážit, zda má dostatečný počet pečujících osob. Je možné říct, že až na výjimky bude dítě s postižením vyžadovat přítomnost další pečující osoby, což může být významným faktorem hlavně u individuální péče v malé skupince dětí. Pomůckou může být přijetí dítěte do péče na zkušební dobu, aby poskytovatel péče, rodiče i dítě měli možnost zjistit, zda je daný typ péče či zařízení pro dítě vhodný. Další podmínky mohou být upraveny ve smlouvě.

V neposlední řadě je nutné brát ohled na složení stávající skupiny dětí a uvážit, jaký vliv na ně bude mít zařazení dítěte s postižením. Důležitou roli hraje především věk a pohlaví dětí, hlavně při integraci dítěte s poruchami chování. Za optimální se nedá považovat např. 5-letý hyperaktivní chlapec ve skupince se třemi mladšími dětmi apod. Na druhou stranu v rámci rozvoje osobnosti dětí a jejich sociální inteligence je kontakt s dítětem s postižením velice obohacující pro obě strany. Každopádně pokud dítě s postižením požívá ve skupině nějakých výhod či výjimek, je nezbytné ostatním dětem vysvětlit, proč tomu tak je. V případě, že již ve skupině je nějaké dítě s postižením začleněno a vyžaduje větší péči, je většinou nevhodné přijmout dítě se stejným postižením. U dětí s odlišným typem postižení je pro rozhodování o přijetí důležitá hlavně náročnost péče.

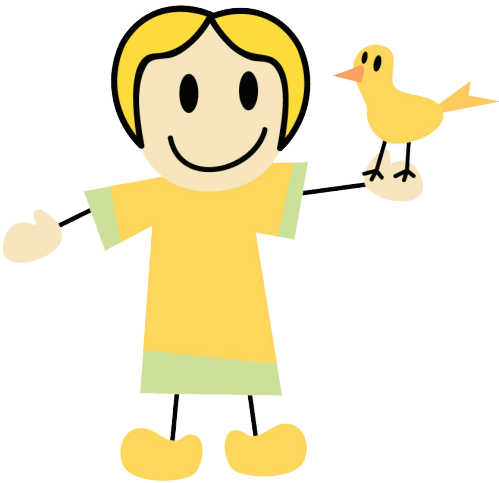
O poskytování péče dětem s postižením mohou častěji uvažovat ti, kteří mají vlastní podobnou zkušenost. Většinou se jedná o rodiče, kteří již dítě s postižením sami vychovali a mají tedy reálnou představu, co podobná péče obnáší. Získané znalosti a dovednosti mohou být cennou devizou

při zajišťování péče o jiné děti, i když i tady je nutné mít na paměti variabilitu postižení a jejich projevů. Kromě snahy a ochoty pomoci a využít svých zkušeností je dobré zvážit, zda pečující osoba má dostatek sil a energie na péči o další dítě s postižením. Péče o cizí dítě je vždy odlišná od výchovy svých vlastních dětí.

V každém případě při poskytování individuální péče či zřízení dětské skupiny je možné přijmout také dítě s postižením. Tomuto rozhodnutí však musí předcházet nejen zajištění všech potřebných informací o dítěti, ale také zvážení osobních i materiálních kapacit zařízení.

Doporučená literatura

- Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál.
- Černá, M., Novotný, J., Stejskal, B., Zemková, J. (1995). *Kapitoly z psychopedie*. Praha: Karolinum.
- Dolejší, M. (1983). *K otázkám psychologie mentální retardace*. Praha: Avicenum.
- Hadj-Mousová, Z. (2003). *Sociální psychologie*. Praha: PdF UK.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hayesová, N. (2003). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Kiedroňová, E. (2010). *Rozvíjej se, dítětko...*. Praha: Grada.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Matějček, Z. (2001). *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. Jinočany: Nakladatelství H&H.
- Pipeková, J. (ed.) (2006). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido.
- Pokorná, V. (2001). *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha: Portál.
- Řezáč, J. (1998). *Sociální psychologie*. Brno: Paido.
- Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2001). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.
- Švarcová, I. (2003). *Mentální retardace*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2004). *Psychopatologie pro pomáhající profese: rozšířená a přepracovaná vydání* (3.vydání, rozš. a přeprac.). Praha: Portál.
- Valenta, M., Krejčířová, O. (1997). *Psychopedie: Kapitoly z didaktiky mentálně retardovaných*. Olomouc: Netopejř.
- Valenta, M., Müller, O. (2003). *Psychopedie*. Praha: Parta.
- Vitková, M. (ed.) (2004). *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido.

KAPITOLA V

PEDAGOGICKÁ ČÁST

OBSAH

I. Individuální péče	43
- potřeby různě starých dětí	
II. Vývoj dítěte do tří let	44
III. Struktura dne	45
IV. Náměty pro práci s různě starými dětmi	47
Plánování činností	47
Děti od 6 měsíců do jednoho roku	47
Děti od 18ti měsíců do 2 let	49
Děti od 2,5 roku do 3 let	53
Děti od 3 let do nástupu do základní školy	55
Doporučená literatura	58

I. INDIVIDUÁLNÍ PÉČE

Individuální péči o děti se rozumí skupina 1 - 4 dětí, které nejsou sourozenci. Předpokládá se, že v této péči se budou nacházet děti různého věku, tedy na velmi odlišném vývojovém stupni. V psychologické části jsou tyto vývojové fáze velmi dobře popsány.

Je třeba si uvědomit, že jiná je péče o dítě šesti měsíční, roční, dvouleté či tříleté nebo o předškoláka. Je hodně pravděpodobné, že v individuální péči, právě proto, že je individuální, se můžou takto rozdílně staré děti sejít. Věkově heterogenní skupina s sebou přináší každodenní podněty k sociálnímu učení malých i velkých dětí. Starší děti už jsou soběstačnější při oblékání, hygieně, vědí, že pečující osoba je jim vždy rádcem a pomocníkem a většinou při loučení s mámou již nepláčou. Mladší děti od těchto svých starších kamarádů okoukávají vyspělejší sociální chování, snaží se je napodobit. Smíšená skupina velmi dobře sytí sociální potřeby dětí. Podporuje pečovatelské sklony starších dětí a jejich důvěru v to, že jsou velké, zkušené, že mají téměř funkční pomocníků pečující osobě. Menší děti se necítí tak samotné, když je s nimi větší kamarád. Začátky docházky do individuální péče tak mohou být pro děti mladší tří let lehčí. Adaptační problémy, často spojené s prvním opravdovým odloučením od rodičů, umocněné dětskou nesamostatností a nedostatečnou sebeobsluhou tak mohou být zmírněny, když děti své starší vrstevníky v jejich samostatnosti napodobují. U starších děvčátek se zase mohou probudit pečovatelské sklony a budou pečující osobě rády s malým nešikou pomáhat.

Pečující osoba by si měla uvědomit, jaké potřeby a schopnosti má dítě v tom kterém věku a z těchto potřeb vycházet při tvorbě denního plánu. Zatímco v péči o mladší děti se více uplatní výchovná složka, jak se dítě bude více přibližovat školnímu věku, bude na významu získávat složka vzdělávací. Zajistit dostatečným způsobem a najednou potřeby všech dětí je opravdu složité. Je samozřejmě, že malé děti budou předškoláka svoji činností při práci rušit. Na druhé straně je dobré, když se dítě naučí přijímat ruchy jako běžnou součást pracovního prostředí, učí se soustředit i za těchto podmínek. To by měl být pozitivní aspekt. Přesto je důležité dobře rozvrhnout, co má cenu dělat v individuální péči a co nechat na rodičích. Individuální skupina by rozhodně měla být tak jako školka nezastupitelná v rozvoji grafomotoriky. Motivace ke kreslení či malování je jiná ve skupině než doma, kdy rodič nutí dítě samotné malovat, zatímco ono se chce dívat na televizi či si hrát na zahradě. Pečující osoba by měla dbát na správné držení těla při sezení, správný úchop tužky, pastelky či štětce. Zlozvyky, které v tomto období vznikají, jsou ve škole již těžce odbouratelné. S malým počtem dětí se dá velmi dobře naplnit vzdělávací složka, kdy děti pracují u stolu, něco se dozvídají a samostatně zkoušejí. Individuální péče by měla být ideální možností, jak se těmto dětem plnohodnotně věnovat a potřebné dovednosti je naučit.

V tomto kontextu je třeba si uvědomit, že děti dvouleté a mladší vyžadují vysoce individuální přístup. Například pomoc s jídlem (některé od jídla často odbíhají), při pobytu venku je potřeba myslet na to, že neujdou tyto děti větší vzdálenost. Je potřeba počítat s přemísťováním na kočárku, nebo dávat přednost pobytu na zahradě. Doba oběda je pro tyto děti také většinou dřívější než u dětí starších. Je proto třeba na tyto potřeby pamatovat a skloubit je. Co se týká jídla – většina mladších dětí by si jídlo ráda rozložila. Před spaním by snědly polévku, po spaní druhé jídlo.

Co se týká spánku – jak již bylo řečeno – u většiny dětí do dvou let je potřeba doby a délky spánku vysoce individuální. Pečující osoba by si měla po dohodě s rodiči řádně naplánovat dopolední činnosti a pobyt venku tak, aby režim dne plně vyhovoval všem věkovým skupinám. Dřívější dobu odpočinku u mladších dětí může využít k individuální práci s dětmi staršími – jejich rozumovému rozvoji. Také je potřeba počítat s tím, že některé starší děti již po obědě spánek vůbec nevyžadují.

U mladšího dítěte do tří let přetrvává paralelní hra, hraje si samo, kamaráda ke své hře nevyžaduje. Rádo bourá stavby, což bývá častý zdroj konfliktu. Starší dítě nechápe, že pro mladší je toto chování hra. Další formou hry u takto malých dětí je vyhazování hraček z polic, krabic a neochota účastnit se na uklidu hraček. Dvouleté dítě vnímá hračku, se kterou si hraje, jako svou, nechce ji půjčit ani dlouhou dobu poté, co si s ní nehraje. Také hračky, s nimiž si hraje jiný kamarád, bere bez požádání.

Rozhodně i pro děti do tří let věku platí, že nejvíce je rozvíjí podnětné prostředí – centra aktivit, která dětem nabízejí různé možnosti her a tvoření. Pokud se v této skupině ocitne i batole do 1 roku věku, je potřeba vyčlenit mu část prostoru v místnosti, kde si hrají ostatní děti od jednoho roku do předškolního věku. Takto vyčleněnému prostoru říkáme manéž. Je to ohraničený prostor v místnosti, kde se kojenec může bez ohrožení pohybovat ležením. Má v tomto prostoru vyčleněné hračky odpovídající jeho věku, které nemohou ohrozit jeho zdraví. Pečující osoba má tak bez problémů čas se věnovat ostatním dětem, popřípadě stimulovat zájem kojence o hračky v manéži.

Pečující osoba nesmí zapomínat, že většina dětí do 2 let věku nosí ještě pleny a je nesamostatná v hygienických návycích.

Pečující osoba by si měla uvědomit, že v individuální péči je její osobnost velmi důležitým faktorem při vytváření tzv. attachmentu (vazby, či přimknutí k určité osobě). Může dokonce nahradit attachment k matce či otci. Otázka attachmentu je srozumitelně vysvětlena v psychologické části manuálu.

II. VÝVOJ DÍTĚTE DO 3 LET

Nejrychleji dítě roste a vyvíjí se v prvních třech letech života od narození. Proto by pečující osoba měla plně využít tento vývojový potenciál, aby poskytla dětem co nejvíce stimulační prostředí.

Dítě se vyvíjí:

1. Fyzicky – hrubá (pohyby těla) i jemná motorika (používání ruky)
2. Rozumově – mění se schopnost myslet a řešit problémy
3. Komunikačně – osvojuje si dovednosti nutné pro porozumění a vyjadřování se
4. Sociálně – zjišťuje, jak působit na osoby ve svém okolí a jak lidé působí na něj
5. Emočně – postupně ovládá schopnost vyjadřovat své emoce
6. Psychologicky – objevuje postupně svou vlastní identitu

Pečující osoba by měla mít na paměti tři zásady:

1. Nejlépe se dítě učí tak, že si hraje
2. Nejlepší hračkou je pro dítě osoba, která se o něj stará – v tomto případě pečující osoba
3. Učení by mělo být pro všechny zúčastněné (dětí i pečující osobu) zábavou

Protože jak bylo řečeno, nejlepší hračkou pro dítě je osoba, která se o něj stará, v tomto případě tedy pečující osoba, máte tedy vše potřebné vybavení vždy po ruce – tvář, tělo a hlavně ruce. Další věci, které budete potřebovat, je několik dobrých nápadů, pomůcek na hraní a schopnost užít si legraci. Je mnoho knih, které přináší nabídku her a aktivit zaměřených na stimulační výzvy a radost z jejich splnění.

III. STRUKTURA DNE

Jak by měla vypadat struktura dne

* Denní řád je dostatečně pružný, umožňuje reagovat na individuální možnosti dětí, na jejich aktuální či aktuálně změnéné potřeby

* Děti nacházejí potřebné zázemí, klid, bezpečí i soukromí

* Poměr spontánních i řízených činností je v denním programu vyvážený

Denní program strukturuje každodenní činnosti, práci, hru a tvoří běžný denní řád, s nímž se děti seznámí a který je uspokojuje. Přípravuje se se zřetelem na potřeby vývoje dětí, je pružný a umožňuje začleňování zvláštních akcí.

Pružný denní program umožňuje volný průběh činností, nenutí děti zabrán do hry, aby jí povinně zanechaly a přešly k jiné činnosti. Je vhodně přizpůsoben jak pro homogenní, tak heterogenní skupinu (děti stejného i různého věku). Podle dlouholetých zkušeností totiž probíhá hraní a učení v heterogenní skupině úspěšněji. Děti mladší se pozorováním starších dětí při činnostech mnohdy naučí více a rychleji než pouze vysvětlením dospělou osobou ve skupině stejně starých dětí. Starší děti se učí být ohleduplnější ke svým mladším kamarádům. Na základě pozorování malých dětí si uvědomují, co všechno se již naučily, jaký kus cesty mají za sebou, opakují si, co již zapomněly. Velmi dobře se v takové skupině rozvíjejí sociální vztahy.

Denní program má mít vyvážený poměr aktivity a klidu. Dopřává dostatek času na činnosti, jež si děti vyberou samy, na zkoumání nejrůznějších pomůcek po celé místnosti. Měl by počítat s dostatečným časem na přechody mezi jednotlivými činnostmi. Umožňuje pečující osobě pozorovat děti, mluvit a pracovat s nimi jednotlivě. Programy dne jsou pružné, přiměřené věku dětí a neměly by prosazovat striktní, ostře oddělené činnosti.

Svačina

Mezi osmou a devátou hodinou by měly mít děti připravenou svačinu. Vhodným způsobem by jim měly být připomenuty hygienické požadavky před stolováním. Všechny děti by měly mít u stolu své stálé místo. U mladších dětí do dvou let je potřeba mít u stolu dětskou židli, která poskytuje dítěti bezpečí. Mladší děti do tří let ještě vyžadují pomoc pečující osoby při vykonávání hygienických návyků.

Doporučuje se, aby si směly brát děti svačinu individuálně. Rozvíjejí si tak sebeobsluhu a motoriku.

Tělovýchovná chvilka

Během dne se vhodně zařazuje tělovýchovná chvilka, kde pečující osoba zařadí buď zdravotní cviky, pohybové hry, nebo jiné pohybové činnosti, při kterých si děti procvičí jednotlivé tělesné oblasti. Základním posláním tělovýchovných chvil je psychické uvolnění a zdravotní prospěšnost. Po tělovýchovné chvilce pečující osoba nabídne činnosti v jednotlivých centrech aktivit.

Hry a činnosti v centrech aktivit

Tím, že si děti samy zvolí hry, činnosti a centra aktivit, podporujeme u nich samostatnou volbu a zodpovědnost za svou volbu, samostatné myšlení a tvořivost, radost ze hry a v neposlední řadě podporujeme jejich učení a také zájem.

Je třeba zdůraznit, že činnosti by měly být voleny tak, aby dítě pracovalo po tak dlouhou dobu, jak je schopné se soustředit (cca 15min). Doba, kdy se dítě soustředí, je závislá nejen na věku dítěte, ale i na rozdílnosti schopností a dovedností u dětí téhož věku.

Veškeré aktivity by měly být organizovány tak, aby děti podněcovaly k vlastní aktivitě, experimentování, aby pracovaly vlastním tempem.

Samozřejmě, že by mělo být dostatečně dbáno na soukromí dětí. Pokud mají potřebu se uchýlit do klidného koutku a činností se neúčastnit, mělo by jim to být umožněno.

Pobyt venku

Pobyt venku patří k důležitým částem dne. Děti by měly pobývat venku denně, téměř za každého počasí minimálně 1,5 – 2 hodiny. Pobyt venku umožňuje poznávání nejbližšího okolí. Děti se seznamují s místy, kam se chodí nakupovat, kam do knihovny, kde se může sportovat. Často bývají vycházky využívány jako součást nějakého projektu. Bývají spojovány například s návštěvou knihovny, divadelního nebo hudebního představení, nebo nějaké kulturní památky.

Při vycházce do lesa či parku jsou zase spojovány s přirozenou lesní tělocvičnou. Je možné využívat různých přírodních překážek – spadlých stromů, pařezů, příkopů – k jejich překonávání, běhání, skákání a přeskakování.

Pokud je možné využít pozemek v místě, kde se děti schází, mohou si vyrobit společně i malou zahrádku. Ať už „užitkovou,“ nebo okrasnou. Děti mají radost, když jim vyroste na jejich „zahrádce“ hrášek, mrkvička či naopak pěkná kytička. Pokud tato možnost není, mohou pobyt venku využít i k založení minizahrádky v truhlících a pozorovat změny na oknech.

Ideální pro pobyt venku je také dětské hřiště. Zde mohou děti využívat herní prvky k houpání, skákání, prolézání, ale i k míčovým hrám, dramatickým hrám a hrám na písku.

Pro pečující osobu je to ideální místo ke sledování sociálního chování dětí. „Naše ruce si pomáhají, ale neublíží si.“ Pokud pečující osoba tráví venkovní pobyt s různě starými dětmi, musí dbát především na jejich bezpečnost. Pečující osoba by neměla nikdy dopustit, aby se některé z dětí octlo mimo bezpečnou vzdálenost, ze které mu může poskytnout včasný a rychlý zásah v případě potřeby a musí stále předvídat nebezpečí, která mohou v dané situaci vzniknout.

Hygiena, příprava na stolování

Po pobytu venku odcházejí děti na oběd. Před obědem je potřeba dbát na upevňování hygienických návyků – před každým jídlem si umýváme ruce. Opět je potřeba myslet na menší děti a pomoci jim při hygieně.

Mladší děti od té doby, co začnou samy sedět, do dvou let věku mají vlastní dětskou židli při stolování. Ta plní funkci bezpečnostní a také umožňuje mladším dětem plnohodnotný kontakt se staršími. Je třeba připomenout důležitost stálého místa u stolu pro všechny děti!

Oběd je příležitostí, jak kromě biologické potřeby získat též sociální a kulturní zkušenost.

Dbáme na slušné chování u stolu. Oběd by měl být i příležitostí, jak vést děti k sebeobsluze a samostatnosti. Mohou si samy chystat prostírání a příbory. Obsloužit se a uklidit si po sobě po jídle. Dobré je, když má dítě možnost si samo zvolit množství jídla, které bude jíst, a naučit se samo nabrat polévku a nalít si samo pití. Je-li ve skupině starší dítě, třeba předškolák, mělo by pomoci obsloužit mladší děti.

Děti mohou v klidu u stolu konverzovat i s pečující osobou, ale pouze za předpokladu, že dodržují pravidlo: Mluvíme jen s prázdnou pusou a nejsme hluční.

Dobré je vést starší děti k tomu, aby po jídle pomohly uklidit a otřít stůl.

Doba jídla by měla být příjemnou a nestresující součástí dne, proto žádné dítě do jídla nenutíme, dokonce v žádném případě ho nedokrmujeme. Mohli bychom narušit jeho psychiku. Pokud se dítě s jídlem loudá, nekomentujeme to žádnými výroky. Pečující osoba by se měla vždy snažit navodit příjemnou a klidnou atmosféru.

Odpolední odpočinek – spánek a jeho alternativy

V denním programu je respektována individuální potřeba aktivity, spánku a odpočinku jednotlivých dětí. Kojenci do jednoho roku věku potřebují spát ještě častěji než batolata. Děti po 6. měsíci věku většinou ještě jedenkrát dopoledne a jedenkrát odpoledne. Toho může pečující osoba využít a dopolední spání může načasovat v kočárku na dopolední pobyt venku s ostatními dětmi. Starší děti, které tráví v centru šest a více hodin, potřebují také čas na odpočinek a relaxaci a odreagování od denních činností. Ukládají se k odpočinku po obědě. Každé dítě do 2 let má svoji postýlku, polštář a přikrývku, starší děti své lehátko s polštářem a přikrývkou. Tato doba by měla být využita k četbě na pokračování, poslechu pohádek či relaxační hudby. Děti mohou odpočívat se svou oblíbenou plyšovou hračkou, vlastním polštářkem či knížkou. Dětem, které mají menší potřebu spánku, by měl být po dohodě s rodiči nabídnut jiný klidový program. Mohou provozovat klidové činnosti v centrech aktivit, ale vždy s dodržováním pravidla: Pracuji tak, abych nerušil v odpočinku své kamarády.

Pečující osoba by měla vždy reagovat na individuální potřeby dětí.

Odpolední svačina

Po odpoledním odpočinku a hygieně si děti opět podle své potřeby berou tak velkou svačinku, jaký mají hlad, a nalévají si samy pití podle své potřeby.

Odpolední hry a činnosti do odchodu dětí domů

Po odpolední svačince si děti vybírají podle své vlastní chuti činnost v centrech aktivit. Nechává se volný průběh her. Dětem, které mají problémy se začleňováním mezi hrající si děti, pečující osoba pomáhá nabízením různých činností a zapojením do hry druhých dětí.

Když počasí dovoluje a k dispozici je zahrada či dětské hřiště, je dobré i v odpoledních hodinách využít možnost pobýt venku. Pobyt venku však nesmí bránit vyzvedávání dětí jejich rodiči.

IV. NÁMĚTY PRO PRÁCI S RŮZNĚ STARÝMI DĚTMI

Plánování činností

Při tvorbě vlastního tematického plánu je nutné, aby pečující osoba zohlednila především specifickou věk jednotlivých dětí a počet dětí ve skupině.

Doporučuje se, aby se při tvorbě tematického plánu vycházelo i z ročních období, svátků a tradic.

Nápady pro vlastní činnost

Děti od 6 měsíců do 1 roku

1. Hudba

Velmi kladně ovlivňuje vývoj dítěte hudba a mluvení.

Zpívejte dětem své oblíbené písně. Pokud píseň obsahuje pro dítě známé slovo, zazpívejte ho hlasitěji. Při zpěvu můžeme používat maňáška navlečeného na ruce. Maňáskem do rytmu písničky skáče po ohrádce manéže i po bříšku batolete. Dovolíme mu, aby sahalo ručkama na maňáška či hračku, kterou třese.

2. Zrcadlo

Dívat se do zrcadla je zábavné a pro dítě je to prostředek na zjišťování, kdo vlastně je.

3. Schovávání hračky či loutky

Sedněte si s kojencem na podlahu a držte oblíbenou hračku či loutku v ruce a hýbejte s ní.

Dejte hračku za záda a ptejte se. „Kde je hračka?“

Vyndejte hračku a řekněte: „Kukuč, tady je hračka.“ Nebo: „Baf, tady je.“ Ukrývejte hračku na různá místa. Poté můžete dát dítěti hračku do ruky a sledujte, zda se vás pokouší napodobovat.

4. Hry na schovávanou

Každá forma hry na schovávanou je u dětí velmi oblíbená. Dítě se učí, že předměty, které zmizí, se zase objevují. Pevné, bezpečné spojení mezi vámi a dítětem mu pomůže překonávat běžné stresové situace každodenního života. Dejte si ručník na hlavu, říkejte bububu, poté si ručník sundejte a ukažte obličej se slovy kukuč. Čím déle hru hrajete, tím větší výbuchy smíchu u dítěte docílíte. Hru můžete obměnit tím, že dáte dítěti ručník na krátkou dobu na jeho hlavu. Sledujte reakci dítěte, nezapomínejte používat stejná slova – bububu a kukuč při každém nandání a sundání ručníku. Pokud by se dítě této hry ještě bálo, zopakujeme ji po několikátýdenní přestávce.

5. Sociální hry na honěnou

„Honit“ můžeme dítě, které leze po čtyřech nebo chodí. Honit je může pečující osoba, maňásek nebo hračka. Pečující osoba může držet jedno dítě za ruce a společně s ním honit druhé dítě. Aby se zvýšil účinek, může za dítětem dupat nebo tleskat rukama, pak je chytne, polechtá, poplácá, pomazlí se s ním.

6. Rozvoj jemné motoriky

Rozvoj jemné motoriky můžeme podpořit následující činností. Dejte do ruky dítěti různé malé předměty – míček, drobné hračky apod. Dále mu dejte nádobu, do které může drobné předměty ukládat a vyndávat.

Další výbornou hračkou jsou plastové klíče a další hračky, které se na sebe staví podle velikosti – kelímky, kroužky apod.

7. Rýmovačky

A. Posadte si dítě na klín, tváří k sobě, natrásejte je na kolenou a přitom říkejte:

Táta, máma a strýc Jan
jeli na koni lesem sem a tam.
Táta spadl, máma spadla,
ale strýc Jan jel dál a dál.
Táta spadl, máma spadla,
ale strýc Jan jel pořád dál.

Při slovech táta spadl, pevně přidržte dítě a předstírejte pád do boku. Při slovech máma spadla, předstírejte pád na druhý bok. Stále pevně dítě držte.

B. Čertík v krabičce

Sevřete ruce v pěst a palce schovejte pod ostatní prsty. Říkejte rýmovačku:

Čertík sedí schovaný v krabičce.
Nevylezeš?
Vylezu.

Na slůvko vylezu, nechte palce vykounout mezi prsty. Pak hrajte hru s dítětem. Pomozte mu sevřít ruce v pěst a ukažte mu, jak má vystrčit palec. Hra se dá také hrát tak, že se přikrčíte a na slovo vylezu, vyskočíte.

C. Zpíváme a tleskáme

Posaďte si dítě na podlahu proti sobě. Zazpívejte písničku Na tom bošileckým mostku a držte přitom ruce dítěte ve svých. Při posledním slově každého verše tleskněte ručkami dítěte:

Na tom bošileckým mostku (zatleskejte)
 Hrály tam dvě panny v kostku (zatleskejte),
 Hrály, hrály, hrály (zatleskejte)
 Až se obehrály (zatleskejte)
 Shodily se z mostku (zatleskejte)
 D. Hry na poznávání těla
 Odřikáváme veršíky a ukazujeme přitom na sobě části těla:
 Dotknu se brady, tváří, nosu,
 Dotknu se hlavy, paty, vlasů,
 Dotknu se krku, čela, ramenou,
 Pak se sehnou a dotknu se kolenou.
 Potom uchopte ruku dítěte a ukazujte s ní na ty části těla, o kterých mluvíte. Můžete také říkat: To je moje brada... a pak změnit na: To je tvoje brada...

8. Objevujeme knihy

Při prohlížení knížek rozvíjíme řeč dětí. Dítě zajímá tvar knihy – leporela, obrázky, rády knihu drží, dotýkají se jí. Ukazujte obrázek a vysvětlíte, co na něm je. Když budete knížky prohlížet vícekrát, můžete se dítěte ptát, kde je daný předmět a vedeme přitom ručku dítěte a na daný předmět ukážeme. Později dítě ukáže samo. Klademe stále stejné otázky a stejně odpovídáme. Výborné jsou knížky se zvířátky, učíme dítě opětovným vyslovováním zvuku zvířete tento zvuk vyslovovat. Pak se ptáme: Jak dělá...a odpovíme za dítě zvuk. Čím častěji opakujeme, tím rychleji se dítě naučí zvuk napodobovat. Při čtení můžete měnit tón svého hlasu, směšně se pitvořte, nebo dělejte různé grimasy, které povzbudí zájem dítěte.

Děti od 18 měsíců do dvou let

1. Prohlížení obrázků

Prohlížíme si obrázky, povídáme si o nich a přidáváme zvuky, které někdo na obrázku může dělat. Kráva bučí, dělá búbúbú.

V kolébce je miminko a pláče vuáá, vuáá...

Pak se dítěte zeptejte, jak dělá kravička, miminko atd.

Dítě kolem druhého roku věku už by mohlo odpovídat na otázky „Co je to?“ „Co dělá ...?“ „Co má tady.?“ Pokud dítě neumí na otázky odpovědět, odpovídáme za něj, snažíme se, aby po nás opakovalo.

Práce s obrázkem musí být vždy dialogem dospělého s dítětem. I když dítě neodpoví slovně, ale pouze ukáže. Každou správnou reakci dítěte posílíme pochvalou. Naše řeč musí být co nejjednodušší, přizpůsobená věku a úrovni zkušeností dětí. Používáme slova, která se lehce vyslovují.

2. Poslech klasické, či moderní hudby

Při poslechu hudby si můžeme báječně zatančit. Povzbuzujeme dítě, aby se přidalo

3. Hledání hračky

Schovejte oblíbenou hračku, aby vás dítě mohlo sledovat a říkejte přitom:

Kde je Kde by mohl být? Jděte na dané místo a hračku vytáhněte se slovy: Tady je....

Pak chtějte, aby hračku schovalo dítě a vy hledejte. Při nalezení opakujte vždy stejná slova.

4. Kočka a myš

Tato hra je zábavná a navíc rozvíjí hrubou motoriku

Řekněte dítěti, že jste malá myška a ono je kočka, která vás chce ulovit. Vysvětlete, že myš piští iiiiíí a kočka mňouká mňau, mňau. Vlezte si na všechny čtyři na podlahu a řekněte:

Že mě nechytíš! Začněte lézt rychle pryč a povzbuzujte dítě, aby vás honilo. Lezte kolem nábytku, pod stůl atd. Když dítě hru pochopí, vyměňte si role.

5. Já mám koně

Posaďte si batole na klín, obličejem k sobě. Držte je v pase a pohybujte koleny nahoru a dolů tak, aby dítě mohlo nadskakovat. Říkejte při tom říkanku:

Já mám koně, vraný koně, houpy, houpy, hou.

Já mám koně, tátovi jedou na kolenou.

Zastav koníčku ihahahá. (Přitáhněte si dítě těsně k sobě a pomazlete se s ním).

Začněte znovu s nadskakováním a říkejte přitom:

Já mám koně, vraný koně, jedou nahoru. (Zvedněte dítě do vzduchu).

Já mám koně, vraný koně,

Dávej pozor (jméno dítěte), jedou dolů!

(podržte batole v podpaží, když padá mezi vaše kolena.)

6. Tělovýchovné zaměstnání

Snažíme se procvičit celé tělo. Cvičení motivujeme mluveným slovem:

Příklad:

„Začal foukat vítr“ – máváme rukama nad hlavou, pro zvýraznění můžeme použít i stuhy v rukách.

„Vítr sfoukl listy ze stromu“ – hýbáním prstů naznačujeme pohyb ze shora dolů nebo pouštíme stuhy, které jsme drželi v ruce.

„Spadlé listy sbíráme“ – sbíráme stuhy a dáváme je do připraveného koše nebo sbíráme pomyslné listy ze země.

V zimě použijeme říkanku: „Padá sněhu dost a dost“ děti mají v ruce tenké bílé papíry a „naším dětem pro radost.“ pouští je na zem.

„Dělat koule – to je hračka“, sbírají papíry ze země a dělají

„a hned začne koulovačka!“ z nich koule.

Na závěr cvičení se strhne koulovačka – děti i s pečující osobou po sobě házejí papírové koule. Poté koule posbíráme do připraveného košíku.

Připravíme si nějakou překážku – říkáme dětem: „Přelézáme sních“ a děti překážku přelézají.

Pak se slovy „trochu se ve sněhu poválíme“ – válíme sudy na koberci či připravené zíněnce.

Pak si stoupneme a říkáme: „je nám zima na nohy“ – přešlapujeme a dupeme.

„Je nám zima na ruce“ – tleskáme rukama před sebou i za zády.
Na závěr děti pochválíme za hezké cvičení a uklidíme pomůcky.

Další hry:

Kolo, kolo mlýnský, Zajíček v své jamce

Hrajte s dítětem známou hru Zajíček v své jamce sedí sám nebo Kolo, kolo mlýnský. Uchopte se za ruce, chodte dokola v kruhu a zpívejte.

7. Doplní chybějící slovo – hry pro rozvoj řeči

Vymyslete si příběh, v němž bude jméno dítěte. Pokaždé, když dojdete k jeho jménu, nechte dítě, aby toto chybějící slovo doplnilo.

Př.: Byla jednou jedna holčička a ta se jmenovala (jméno dítěte).

Tahle holčička, která se jmenovala (opět jméno – nechte doplnit dítětem) si šla do kuchyně spapat oběd. Doplněte do příběhu takové situace, aby dítě doplňovalo další vynechaná slova.

(Jméno dítěte) otevřela skříň a vyndala odtamtud..... Podle reakce dítěte tvoříme příběh krátký nebo delší.

8. Hry s kostkami

Sedněte si s dítětem na zem a připravte si větší počet kostek ze stavebnice. Z několika kostek postavte jednoduchou stavbu. Nezačne-li dítě stavět něco vlastního, povzbudte ho, aby vás napodobilo. Tuto hru můžete udělat napínavější, jestliže dáte dítěti zvířátka nebo figurky z plastu, aby je mohlo přidávat ke stavbám, které vybuďovalo.

9. Hry k rozvíjení smyslového vnímání – manipulační a konstrukční hry pro děti od 1 do 2 let věku

Použijeme hračku s otvory na třídění tvarů, eventuálně barev. Dítě kolem druhého roku života umí třídit tři tvary a tři barvy.

Pro tyto manipulační hry můžeme použít i láhve či různé nádoby s užším otvorem. Využijeme různé předměty a materiály – fazole, hrách i čočku. Menší děti používají větší předměty – kaštiny, žaludy, knoflíky. Sbíráme tyto předměty prstíky a snažíme se je umístit do otvoru připravené nádoby.

Dbejte přitom na bezpečnost dětí, aby si materiály nevsunuly do nosu a uší!

Trhání jemného papíru, poté sbírání a vkládání do kyblíčku.

Muchlání papíru – formování koulí, házení.

10. Hry s plastelínou nebo těstem

Trhání, spojování, válení, modelování válečků. Vpichování malých dřívíků do válečků, nebo vtlačování malých kuliček hrachu, kukuřice apod. do placky z plastelíny.

Tvarujeme hada, koláčky, misky, krájíme nožem, vykrajujeme formičkami. Plastelínu můžeme i roztírat po podložce a otiskovat do rozetřených ploch různých přírodnin.

Navlékání různých tvarů s otvorem na tyčku, později na hranatou tyčku – což je mnohem složitější.

Kolem 2. roku už můžeme použít tkaničku a navlékáme větší dřevěné korále.

11. Hry s pískem a vodou

Těchto her využijeme především při pobytu venku. Patří však k velmi důležitým – rozvíjejí jemnou motoriku!

- Přesévání suchého písku
- Nabírání písku lopatkou, sypaní do kyblíčku
- Přesypání písku do láhve s užším otvorem i s pomocí nálevky a vysypání z láhve
- Hrabání pískoviště a kamínků na cestě
- Zapichování tyček a větviček do písku, stavění města s ulicemi atd.
- Přelévání vody do nádoby s užším otvorem
- Přelévání vody z hrníčku do hrníčku

12. Náměty na výtvarnou práci

Malování

Pomůcky: Prstové barvy, vodové barvy, štětec, voskovky, silné křídly

Aby děti byly motivovány k určité činnosti (chceme po nich, aby malovaly například kruhy, čáry apod.), předvedeme jim tuto činnost nejprve názorně:

1. Do menšího hrnce nalijeme trochu vody, přidáme mouku a mícháme (vaříme kaši). Kaši zamíchají i děti, pohyb pak znázorníme kroužením rukou na podlaze, nakonec „vaření kaše“ namalujeme (prstovými barvami, štětcem či voskovou pastelkou).
2. Míč odrážíme od země, sledujeme jeho pohyb nahoru a dolů, popřípadě napodobíme poskoky, nebo pohybem ruky ve vzduchu, pak jej opět namalujeme. Tímto způsobem můžeme namalovat i skákajícího ptáčka, žábu nebo zajíčka.
3. Míč kutálíme od sebe k dítěti a dalším dětem. Sledujeme pohyb, naznačíme rukou ve vzduchu a pak jej namalujeme.
4. Spouštíme kousky vaty (sníh) nebo listů na zem, sledujeme jeho pohyb, potom necháme děti, aby udělaly totéž, pak malujeme svislé čáry.
5. Podobným způsobem ukazujeme pomocí hračky, jak skáče koník, napodobíme tělem a namalujeme.
6. S hračkou medvěda za doprovodu hudby ukazujeme, jak tančí, děláme kývavé pohyby společně s dětmi. Či předvádíme vítr, který mění směr foukání, a potom namalujeme.
7. V obrázkové knížce ukážeme dětem sluníčko, ukážeme, jak venku svítí. Pak krouživými pohyby paží naznačíme, poté namalujeme. Koncem 2. roku můžeme kolem kruhů namalovat i paprsky – počátek znakové kresby.

Každý pohyb ruky dítěte se snažíme komentovat tak, abychom dávali výtvarům smysl a aby pro dítě měly význam. Činnost dítěte soustavně chválíme a snažíme se o vytvoření citového vztahu dítěte k jeho výtvaru.

Práce s papírem

Trháme na kousky barevný papír. Můžeme ho navlékat na špejli.

Natrhaný papír:

- a. libovolně lepíme na arch papíru – hvězdy na obloze, spadlé listy, zrní pro kuřátka atd.
- b. do vymezeného prostoru - např. květy na větvičku, listy na strom, ovoce na předkreslené misce atd.
- c. do řady na čáru – zboží v obchodě, korálky pro maminku atd.

Barvu papíru volíme podle námětu.

Děti od 2,5 roku do 3 let

1. Hudební činnost

Výchovně vzdělávací cíl: Vyvolávání sluchových představ, rozlišování zvuků nástrojů a vyjádření změn zvuku pohybem. Pomůcky: Magnetická tabule, obrázek rybníka, žab a čápa, flétna, chrastítka, dřívka, velké listy lopuchů (nebo vystřížené z výkresu a nabarvené zelenou barvou), maňásek žáby.

Použijeme píseň „Učí žabák děti zpívat...“.

Metodický postup:

- Pozornost dětí upoutáme maňáskem žáby, skákavými pohyby ji vedeme mezi dětmi, doprovázíme slovy „kvak-kvak“. Vyzveme děti, aby skákaly spolu se žabkou, doprovázíme slovy kvak kvak“.
- Žábu odložíme a děti upozorníme, že jim zahrajeme píseň o žabce; hra na flétnu.
- Píseň také zazpíváme, doprovázíme rytmickými pohyby:
 - Učí žabák děti zpívat: - tleskání kvak – kvak – kvak, - plácání do stehů máma žába přikyvuje: - tleskání tak – tak – tak! - kývání hlavou Žabátka si zpívají, - dřep - tleskání hrdélka nadouvají: kvak – kvak – kvak. - dlaně na zem
- Vyzveme děti, aby tančily s námi – zazpíváme, rytmičujeme (opakujeme).
- Děti přivedeme k magnetické tabuli, posadíme je a povídáme si o tom, kde bydlí žabky – připevníme obrázek rybníka – žabky skáčou do vody, udělají „žbluňk“ (doprovod chrastítka), skáčou a „kvákají“ společně s dětmi (doprovod chrastítka).
- Přiletí však čáp a chce žabky chytit – zobákem dělá „klap- klap“ (dřívka) – žabky se schovají (schováme je pod listy).
- S dětmi si zahrajeme na žabky - rozdáme jim lopuchy, poskakujeme po herně a deklamujeme „kvak-kvak-kvaky-kvak“ (doprovod chrastítka).
- Upozorníme, že letí čáp (zaklepeme dřívky), musí se schovat, aby je nechytil (dětí si dají lopuchy nad hlavu a skrčí se). Opakujeme podle zájmu 3krát.
- Lopuchy odložíme, žabky se unavily, posadíme se na koberec a zahrajeme jim píseň na metalofon.

- Dětem rozdáme dřívka, některým dáme chrástítka, zpíváme a doprovázíme na nástroj, opakujeme.
- Nakonec píseň ještě zahrajeme na nástroj, děti doprovázejí rytmicky – hrajeme všichni společně. Zaměstnání ukončíme pochvalou a společným odkládáním použitých pomůcek.

2. Výtvarná výchova

Metodické připomínky k obsazení čmárání

Motivace je stejná jako u předešlého věkového období, mění se pouze použitý materiál. Děti kreslí štětcem, špejlí, vatovým štětečkem, chomáčkem vaty, papíru, tkaniny, prstem. Barvy používáme dostatečně výrazné. Ke kreslení štětečkem můžeme použít kromě běžných barev také barevnou tuž nebo inkoust. Ke kreslení špejlí je vhodná černá tuž (barevné nejsou dostatečně výrazné) i inkoust. Kreslíme-li chomáčky nebo prstem, používáme prstové barvy, které se dají z rukou smýt, nebo škrobové barvy (do uvařeného škrobu zamícháme inkoust, temperové nebo plakátové barvy). Ke kreslení štětcem vyhovují všechny druhy barev, i barvy škrobové.

Kreslení barevnými křídami je velmi výrazné, namočíme-li křídý do mléka, cukrové vody nebo klovatiny (tekuté kancelářské lepidlo). Použít lze i bílou křídu v kombinaci s modrým balicím papírem nebo s tmavšími odstíny barevných papírů formátu A4.

Náměty na motivaci výtvarných her

1. Zapouštíme do mokrého základu: Může jím být voda, ředěná klovatina, řídká barva nebo ředěný inkoust. Zapouštíme špejlí a černou tuší, také výraznými temperovými barvami a štětcem:
 - * Zmrzlá okna (černá nebo modrá tuž, leděmodrý nebo bílý podklad). Námět realizujeme v zimě, kdy můžeme přímo sledovat kresbu květů na zamrzlých oknech. Touto technikou můžeme v létě malovat hry ve vodě.
 - * Spadlé listí na podzim (barvy žlutá, hnědá, zelená, červená). Uvedeme pobyt v podzimní přírodě, chůzi ve spadlém listí, posloucháme jeho šustění, děti listy nasbírají, přinesou je do herny. Druhý den před zaměstnáním uděláme z listů na stole nebo na podlaze hromádku, rozlišujeme barvy, oživíme zážitky z procházky a pak malujeme.
 - * Květy v zahradě, rozkvetlé stromy (libovolné barvy podle sledované skutečnosti). Malování uvedeme obdobně jako v předchozím případě, květy dáme do vázy, druhý den upozorníme děti na jejich krásu a barevnost a pak malujeme.
 - * Naše zahrada v zimě – stromy bez listů, keře (černá tuž). Zaměstnání předchází pobyt v zimní přírodě, děti upozorníme na holé větve, z nichž spadlo listí, několik větviček přineseme do herny. Bezprostředně před činností o nich s dětmi mluvíme a připomeneme zážitky z procházky.
 - * Látka na šaty pro panenku, koberec do jejího pokojíčku (lze použít v konstrukčních hrách, děti rozestavují nábytek pro panenku na namalovaných podložkách = koberec). Výtvarné činnosti předchází sledování různých barev a stříhů oblečení na dětech, na přinesených tkaninách, upoutání pozornosti na vzor koberce v herně.
2. Obtiskování – chomáčky silnější vlny nebo provazu (hnízda pro ptáky). Obtiskujeme prstem, chomáčkem vaty, papíru, tkaniny (musí být nasáková, bavlněná, např. úplet, manšestr, flanel apod.)
 - * Způsoby motivace: Sněžení v zahradě a na louce, spadlé listí, stopy zvířátek ve sněhu, rozsypané třešně, krmení zvířátek – sypeme jim potravu, děti rozsypaly kuličky, hvězdy na obloze apod.
 - * Obtiskování listů – můžeme je namáčet do barvy nebo je koncem 3. roku můžeme namalovat štětcem a pak obtiskovat vícebarevně – podzim v zahradě.

3. Práce se skvrnou (kaňkou): Kaňku tuše, inkoustu, barvy roztahujeme špejlí, štětcem, štětečkem, prstem.

* Způsoby motivace: stromy, květy, keře, zahrada.

4. Vosková batika: Pracujeme-li se svíčkou, musí zpočátku tvary kreslit pečující osoba, dítě jenom pokrývá výkres barvou a „hledá, co je na výkresu ukryto“. (Každé dítě může mít nakreslený jiný obrázek, aby se rozvinul rozhovor o tom, co kdo našel.) Pokud se dítě seznámilo s efektem této techniky, ukážeme mu, jak si může takový obrázek udělat samo. Aby dosáhl požadovaného efektu, musíme ho upozornit na to, aby svíčku silně přitlačilo a čmáralo. Na pokrývání používáme řídké, ale výrazné barvy. Pokud pracujeme s voskovými pastelkami, je dítě aktivnější, protože grafický záznam své ruky vidí, zatímco při čmáraní svíčkou jej nevidí. Na pokrývání můžeme použít tmavší barvy, ředěnou tuž nebo inkoust. Motivace čmáraní je stejná jako ve 2. roce, při pokrývání barvou „schováváme“ nakreslené téma.

Všechny tyto výtvarné hry mohou dělat samozřejmě i děti starší, po třetím roce věku. Přibližíme k jejich vyspělosti a podle toho vybíráme výtvarnou techniku.

Děti od 3 let do nástupu do základní školy

Podzim

Všechna roční období, nejen podzim, můžeme využít například k výrobě různých strašidýlek. Je to téma u dětí oblíbené. Zaměřujeme se na to, aby děti formou hry a zábavy překonávaly své strachy a úzkosti. Pokud budeme toto téma využívat celoročně, můžeme si vytvořit s dětmi malý lexikon strašidel. Malovaná strašidýlka můžeme zakládat do šanonu nebo si vytvořit „svázanou“ složku. Pokud budeme strašidýlka tvořit jako figurky z různých materiálů, můžeme si vytvořit zátiší pro focení, nafotit vytvořené skřítky a fotografie založit do zmíněného šanonu či složky.

Příklady:

1. Lamy ze zavařovacích sklenic

Pomůcky: Zavařovací sklenice různých velikostí, lepidlo, nůžky, hadříky, hedvábné a krepové papíry

Zavařovací sklenici polepíme svrchu různými tvary vystřiženými z hedvábného a krepového papíru. Polepíme celou plochu tak, aby sklo nebylo vidět. Dovnitř vložíme čajové svíčky a zapálíme.

2. Strašidýlka z velkých papírových pytlíků

Pomůcky: Velké papírové sáčky, barevné papíry, tužka, nůžky, lepidlo

Z barevných papírů si vystříhneme různé tvary, které použijeme na polepení papírového sáčku – obličej strašidla, vlasy. Pokud máme menší sáčky, můžeme strašidlo navléknout na ruku jako loutku a zahrát si s ním divadýlko, pokud máme větší sáček, prostříhneme v oblasti očí díry a můžeme sáček navléknout na hlavu jako masku.

3. Loutka strašidla z papírových sáčků

Pomůcky: Dva papírové sáčky – menší a větší, molitanová drť nebo kousky vatelínu, lepidlo, provázek, hadříky, krepové papíry, nůžky

Postup: Menší i větší papírový sáček naplníme molitanovou drtí či kousky vatelínu. Menší –

hlavu na konci zavážeme provazem, utáhneme a tento konec vsuneme do velkého pytle. Velký pytel dobře utáhneme provázkem – vytvoříme tak základ postavy. Hlavu s tělem polepíme kusy krepového papíru, z barevného papíru nalepíme obličej, doplníme vlasy – můžeme použít také krepový papír.

Figurky strašidylek jdou vyrábět z okrasných dýní doplněných různými přírodninami – šípky, jalovcovými větvičkami, žaludy apod., z různých odpadových zbytků – krabiček, malých květináčů, PET lahví, zbytků látek apod.

Podzimní větrné počasí vybízí k pouštění draků. Můžeme děti namotivovat, že si papírového dráčka můžeme vyrobit na podzimní výzdobu naší místnosti.

Drak z tvrdého papíru

Pomůcky: Velká čtvrtka nejméně formátu A3, tužka, nůžky, barevné papíry, lepidlo, krepový papír, provázek, štětec, temperové nebo vodové barvy.

Na velkou čtvrtku namalujeme požadovaný tvar hlavy draka a vystříháme. Nyní zvolíme jednu z možností:

1. Hlavu draka namalujeme štětcem a barvami.

2. Obličej draka nalepíme z barevných papírů.

K hlavě draka přilepíme postupně uši, vlasy a ocas z barevných krepových papírů. Ocas můžeme vyrobit také z provázku, na který přivážeme poskládané papírové mašle.

Výrobky z přírodních produktů

Bramborová tiskátka

Výroba bramborových razítek je velmi vděčnou zábavou pro všechny děti. Způsobů využití a her, které tato razítka nabízejí, je spousta. Pomocí bramborových razítek lze vkusně připravit dárkový papír, jmenovky, zhotovit záložku do knihy.

Postup: Bramboru rozřízneme napůl. Na každou půlku načrtneme nějaký tvar (hvězdičku, houbu, strom...). Poté vezmeme nožik a velmi opatrně vyřežeme obrys obrázku tak, aby vyčníval. Razítko pak namáčíme do temperové barvy, kterou předtím smícháme s trochou vody. A můžeme začít tisknout.

Papírový větrník

Pomůcky: čtvrtka velikosti 15 x 15 cm, dva korálky, dřevěná tyčka, špendlík, nůžky a lepidlo.

Postup: Každý roh čtvrtky nastříháme směrem ke středu tak, aby zůstaly 2 cm od středu nedotčeny. Jednotlivé špičky rohů ohneme směrem ke středu a tam je pečlivě slepíme. Po zaschnutí vyztužíme střed přilepením 2 centimetrového kolečka papíru. Opět necháme zaschnout. Poté střed větrníku propícháme špendlíkem, na který jsme předtím navlékli korálek. Po propíchnutí navlékneme na špendlík druhý korálek a špendlík s korálkem připevníme k dřevěné hůlce. Dle vlastní fantazie větrník vyzdobíme.

Zima

Většinu výtvarných prací zaměříme na tradice – Mikuláš, Vánoce, Masopust.

Jsou to témata, která nabízejí spoustu nápadů na tvorbu výrobků z různých přírodních materiálů.

Jaro

Jarní závěs s ptáčky

Pomůcky: čtvrtka, tužka, nůžky, zbytky látek nebo barevné papíry, lepidlo, dostatečně dlouhá stužka.

Postup: Na čtvrtku nakreslíme tvar ptáčka asi ve třech velikostech, vždy dva od jedné velikosti. Vystříháme a polepíme z jedné strany celé tělíčko zbytkem látky, nebo barevným papírem. Pozor, abyste látku nalepili ze správné strany, obě půlky ptáčka se budou přilepovat k sobě. Z jiné látky či papíru nalepíme křídélka a oči. Takto hotové půlky ptáčků přilepíme proti sobě na připravenou stužku od největšího ptáčka po nejmenšího. Spodní konec stužky ukončíme mašličkou, horní konec zavěšíme na okno, lampu apod.

Ptáček s křídélky

Obměnou jarního závěsu s ptáčky může být ptáček, který se zhotovuje naprosto stejným způsobem jako u jarního závěsu. S tím rozdílem, že obě půlky tělíčka k sobě přilepíme a v místě křídélek prořízneme otvor a prostrčíme malou harmoniku, vyskládanou z papíru. Ta potom tvoří křídélka ptáčka. Ptáčka můžeme za nit zavěsit.

Velikonoční kraslice

Zhotovování kraslic poskytuje velkou možnost vyzkoušet s dětmi různé techniky. Ať už nejjednodušší natírání barvy temperou na prázdné vajíčko, nebo zapouštění skvrn na vajíčko polepené krupicí, či polepování barevnými vytrhanými papíry atd.

Z prázdného vajíčka můžeme vyrobit i zajíčky, kuřátka či různé postavy. Inspiraci najdete v různých knížkách i časopisech.

Velmi pěkně vypadají batikovaná vajíčka uvařená v cibulových slupkách.

Pomůcky: Syrová vajíčka, jarní rostlinky, stará silonová punčocha nebo gáza, rezná nit

Postup: Jarní rostlinky navlhčíme, položíme na syrové vajíčko a pevně zavážeme silonovou punčochou nebo gázou. Takto připravená vajíčka vložíme do hrnce s vodou a slupkami a vaříme na tvrdo. Po uvaření zchladíme a rozvážeme.

Léto

Malování kamenů

Pomůcky: kameny, vodové barvy, štětec, lak na nábytek ve spreji.

Postup: Vodové barvy nanášíme co nejhustší na předem očištěný kámen. Nesmějí se rozpíjet. Můžeme malovat konkrétní obrázek nebo jen barevné obrazce. Asi hodinu necháme zaschnout, pak lehce postříkáme lakem ve spreji.

Rozpustilí motýlci

Pomůcky: dřevěné kolíčky na prádlo, temperové barvy, štětec, čtvrtka formátu A5, nůžky, lepidlo.

Postup: Na čtvrtku namalujeme temperovou barvou a štětcem obrys motýla. Motýlí křídla vymalujeme barvami podle fantazie a po zaschnutí motýla vystříháme. Na jeden kolíček namalujeme barvami tělo motýla. Po zaschnutí ho nalepíme doprostřed připravené šablony. Ze zbytku kartonu vystříháme 2 tykadla a nalepíme na kolíček. Tělo motýla můžeme vytvořit i z roličky od toaletního papíru.

Pro další inspiraci práce především s dětmi od 3 do 6 let doporučujeme manuál Dětská skupina a literaturu především z nakladatelství Portál. Toto nakladatelství se zabývá výhradně vydáváním pedagogické literatury jako zdroje inspirace pro pracující s dětmi.

Ať se vaší práci s dětmi daří a je pro vás radostná!

Doporučená literatura:

Literatura s hudební tematikou:

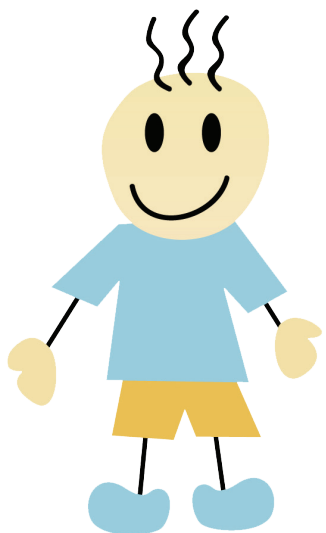
1. Jiřina Rákosníková: Hrajeme si u maminky, nakl. Vyšehrad (součástí publikace je CD)
2. Jiřina Rákosníková: Ten vánoční čas, nakl. Vyšehrad (součástí publikace je hudební CD Marka Ivanoviče a Jiřího Pavlici)
3. Eva Kulhánková: Písničky a říkadla s tancem, nakl. Portál
4. Marie Lišková: Hudební činnosti, nakl. RAABE
5. Eva Kulhánková: Řemesla ve hře, písní a tanci, nakl. Portál (součástí je CD s písněmi)

Literatura s výtvarnými náměty:

1. Petra Vondrová: Výtvarné náměty pro čtvero ročních období, nakl. Portál
2. Leona Marcinko: Strašidla a pohádkové bytosti, nakl. Portál
3. Hana Nádvořníková: Svátky a významné dny v programu MŠ, nakl. RAABE
4. Helena Hazuková: Výtvarné činnosti v předškolním vzdělávání, nakl. RAABE

Pohybové hry:

1. Eva Kulhánková: Cvičíme pro radost, nakl. Portál

OBSAH

Úvod	05
Partneři projektu	06
kapitola I – Zahraniční zkušenosti	10
Rakousko	10
Německo	12
Francie	13
kapitola II – Legislativa	15
Současná právní úprava	16
Připravovaná legislativa	18
kapitola III – Sociologické průzkumy	21
kapitola IV– Psychologická část	25
kapitola V– Pedagogická část	41
 PSYCHOLOGICKÁ ČÁST	
Vývoj dítěte	27
Zákonitosti vývojových změn	27
Prenatální období	27
Novorozenecké období	28
Attachment	28
Kojenecké období	30
Batoletí období	31
Předškolní období	33
Mladší školní věk	34
Školní zralost	35
Interakce ve skupině	35
Vývoj hry	36
Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami	37
 Doporučená literatura	39

PEDAGOGICKÁ ČÁST

I. Individuální péče	43
- potřeby různě starých dětí	
II. Vývoj dítěte do tří let	44
III. Struktura dne	44
IV. Náměty pro práci s různě starými dětmi	47
Plánování činností	47
Děti od 6 měsíců do jednoho roku	47
Děti od 18ti měsíců do 2 let	49
Děti od 2,5 roku do 3 let	53
Děti od 3 let do nástupu do základní školy	55
Doporučená literatura	58

MANUÁL PRO POSKYTOVATELE INDIVIDUÁLNÍ PÉČE O MALÉ DĚTI

